

SCHLETT ISTVÁN

A Gönczöl-jelentés fogadtatása igazolja a szerzők azon előfeltevését, hogy a múlt év őszi zajló események különböző módon értelmezhetők, értékelhetők és rendezhetők oksági láncolatba. S valóban, e narratívát máris egy újabb követte: elkészült a Morvai-jelentés is, illetve heves viták alakultak ki mindkét összegzés körül.

Nincs ebben semmi meglepő. Megszokhattuk, hogy eltérő valóságértelmezések lehetségesek, persze a tudományokban is, de különösen a politikában. Azt is megszokhattuk, hogy a valóságértelmezések közötti viták jelentős része terméketlen abban az értelemben, hogy nem visz közelebb a jelenségek megértéséhez.

Azt hiszem, ilyesmi történik most is. Az első pillanattól indulatok, érzelmek, hitek csapnak össze, sértések és sértődések, vádak és viszontvádak, hitvallások és szándéktulajdonítások sorjáznak. A vita a politikai küzdelmek dramaturgiája szerint zajlik, ismét bizonyosságát adva annak, hogy a politikai kérdéseknek sem tudományos, sem morális, sem jogi, sem a „józan ész” szabályait követő megválaszolása nem lehetséges. A „mi a demokratikus kormányzás?”, a „mire terjed ki a törvényeknek megfelelően lezajlott választások eredményeképpen megszerzett felhatalmazás?”, a „miből következett be a politikai válság?”, a „hogyan oszlik meg a politikai szereplők felelőssége?” nem olyan fajta kérdések, amelyekre a tudomány, a jog, az erkölcs vagy a „józan ész” alapján egyetlen helyes és minden „józan” ember számára elfogadható válasz adható.

A két jelentés kétszeresen is igazolja állításunkat. Egyrészt azért, hogy egyik sem mentes a politikai állásfoglalástól. Akarva-akaratlan, tudva-tudatlan politikai állításokat, ítéleteket foglalnak magukba, még ha a szerzők tiltakoznak is e „vádak” ellen. Az értékválasztások, az előfeltételezések az ilyen típusú szövegekben kikerülhetetlenek, és kikerülhetetlen a következmény is: a pártosság. Másrészt a szöveg – ugyancsak elkerülhetetlenül – a politikai térbe kerülve politikai jelentést kap, esetleg nemcsak alkotói szándékától, hanem a tartalomtól is függetlenül. Láthatjuk, most is ez történik. Mindkét jelentés politikai reakciókat vált ki, nemcsak a hivatásos politikusokból, publicistákból, hanem a „szakmabeliekből”, történészekből, jogászokból, szociológusokból is. És feltehetően azokból az állampolgárokból, akiknek van álláspontjuk e jelentésekről, noha (esetleg) egyetlen sorát sem olvasták.

Nos tehát hogyan lehet értelmessé tenni azt a vitát, amely természetesen nem a jelentések közzétételével kezdődött? Aligha hinném, hogy a terméketlen diskurzusból annak eldöntésével léphetnénk ki,

hogy ki a jó történész, jogász, szociológus, ki az erkölcsös, azaz kinek van igaza a tudomány, a jog, az erkölcs alapján, ki gondolkodik helyesen, tisztességesen. Azt hiszem, az értelmes vitához úgy közelíthetünk, ha tudomásul vesszük: a politikai tevékenység során elkövetett egyes cselekményeknek ugyan lehetséges, sőt szükséges is a morális, akár jogi *megítélése*, ám a politikai kérdéseknek nincs sem morális, sem jogi *megoldása*. És természetesen egyetlen tudomány sem alkalmas arra, hogy igazságot tegyen politikai pártok, „táborok” vitájában, megjelölje, megtervezze a válságból kivezető utat.

Az erre irányuló erőfeszítések szükségképpen válnak „pártossá”. Egyszerűen azért, mert a feltett kérdések a politikából származnak, a politikára irányulnak, és éppen ezért a válaszadásra törekvő gondolkodást nem a tudomány, a jog, a morál, a józan ész, hanem a politika logikája szervezi és vezeti. Valójában ezért nincs is igazán jelentősége annak, hogy – polgári foglalkozásuk szerint – kik vesznek részt az ilyesfajta jelentések megfogalmazásában. Egy gyakorló tudóst, egy hivatásos jogászt, egy rendvédelmi szakembert persze némiképp köt a szakma szabályainak ismerete, megszerzett szakmai reputációjának védelme, és ezek nyomot hagynak a szövegen. Ám ha a politika kérdésére válaszol, ha politikai állásfoglaláshoz jut el, ha egy politikai erő számára fogalmaz meg ajánlásokat és érveket, a feladat elvállalásával és teljesítésével elkerülhetetlenül belép a politika világába, egyszersmind kilép a szakmájából. Egyszóval: akarja, nem akarja, tudja vagy nem tudja, politikai szereplő lesz éppúgy, mint a hivatásos politikusok.

Szerintem nem is lehet másként. A politikai kérdéseknek ugyanis csak politikai megoldásuk lehet, feltéve persze, hogy megoldásuk lehetséges egyáltalán.

Ha a jelenlegi politikai válságból való kilábalás esélyeit latolgatjuk, politikusainkra, a politikában zajló történésekre, a politikai szereplők tevékenységére kell figyelemmel lennünk. Nem hiszem, hogy a politikai problémák kezelésében a politikán kívüli eszközök, a jog, a morál, a tudomány sokat segíthet. A politikai válság *politikai feladatot* jelöl ki, amely csak politikai eszközökkel, politikai cselekvések által, politikusok részvételével oldható meg. Készülhetnek kiváló elemzések a magyar történelem utolsó századáról, kialakíthatók új oktatási programok az állampolgárrá nevelés témájában, szerezhetünk új ismereteket a mai magyar társadalom szerkezetéről, mentális állapotáról, koherensebbé tehetjük a jogszabályokat, hatékonyabbá (vajon mit is jelent ez a szó ebben az esetben?) tehetjük a rendőrséget stb.,

de biztosak lehetünk benne, hogy ezek egyike sem fogja megszüntetni a jelenlegi krízis okait.

Itt akár meg is állhatnánk, sokadikként és sokadszor leszögezve a politológiai közhelyet: a politika – és vele együtt a politikusok – léte nélkülözhetetlen. Igen ám, de akkor szemet hunynánk politikai valóságunk egyik jelensége, a politikai válság ténye fölött, amely nem más, mint az, hogy – manapság legalábbis úgy látszik – a politika, a politikusok nem tudják kezelni a helyzetet, nem képesek ellátni azt a feladatot, ami miatt léteznek. Vajon miért? Azért-e, mert megoldhatatlan feladatokkal találják szembe magukat, vagy azért, mert valamilyen oknál fogva képtelenek vagy alkalmatlanok a megoldhatónak látszó feladat megoldására?

Elvileg az elsőként említett magyarázat is igaz lehet. Elképzelhető, hogy egy ország olyan feladattal kerül szembe, amelynek a megoldása lehetetlen. IV. Béla nem tudta megvédeni az országot a tatár, II. Lajos a török ellenében, s nem azért, mert nem akarták – állíthatjuk nagy valószínűséggel –, hanem mert a feladat megoldásához nem rendelkeztek a szükséges eszközökkel. De most mintha nem ez lenne a helyzet, mintha a jelenlegi politikai válságot nem a fátum okozná. Kényszerek persze most is léteznek, mégis mintha lenne mozgástér a megadás és a pusztulás között. Ha így van, akkor van tere a politikának, megoldható feladatok állnak a politikusok előtt. Ez esetben válik értelmessé a második kérdés: miért nem képes a politika és politikusaink az előttük álló feladatok megoldására?

A tehetetlenségnek lehet strukturális és személyi magyarázata. Azaz egyrészről vizsgálni kell a mai magyar politika szerkezeti, intézményi sajátosságait, másrészről pedig politikusaink gondolkodásmódját, szerepfelfogását és persze alkalmasságát is.

Természetesen e kérdésekre sem csak egyetlen válasz adható. Én azok közé tartozom, akik a problémákat nem az alkotmányos rendszerben vagy egyes törvények pontatlanságában találják meg. A pánik általában rossz tanácsadó; bárhogy értelmezzük, értékeljük is az őszi eseményeket, illetve mindazt, ami ezekhez elvezetett, nem látom bizonyítottnak a „harmadik köztársaság” csődjét, s azt sem, hogy a kiút alkotmányos rendszerünk átalakítása, egy „negyedik köztársaság” megalapítása lenne, bármit jelentsen is az.

Ha igazam van, akkor a politikai válság okait máshol kell keresnünk. Talán politikusaink gondolkodásában, szerepfelfogásában, s ebből adódóan céljaik meghatározásában, helyzetértékelésükben, az eszközválasztásban találhatjuk meg.

Manapság, amikor sokan a bátorságot, a merészséget tartják a politikus legfőbb erényének, talán

megütközést kelthet, hogy a körültként, a megfontoltságot hiányolom. Politikusaink egyfelől mintha túlbecsülnék a politika lehetőségeit. „Több mint kormányváltás” – hangzott a jelszó 1998-ban. „Jóléti rendszerváltás” volt rá a válasz 2002-ben, majd „országreform”, „új Magyarország”, a „kultúra reformja” és még hosszan sorolhatnák, mi minden 2006-ban. És ezek nem csak jelszavak voltak; a szándékok a körülményekre, feltételekre, a rendelkezésre álló eszközökre kevés figyelmet fordító, voluntarista politikában öltöttek testet. Mintha tényleg elhitték volna, hogy a rendszerváltoztatás tempója lassú volt, hogy kevés történt regnálásuk kezdetéig, hogy a korábbi kormányok tétovasága, teszetoszasága okozta, hogy lemaradásunkat a „fejlett Nyugattól” két kormányzati ciklus alatt nem hoztuk be.

Másfelől viszont a kormányzás alárendelőddott a kampánynak, ami mégiscsak azt jelentette, hogy a gyors felzárkózásnak nemcsak a „gyávaságból”, hanem a struktúrából, például a választott politikai rendszerből, a parlamentáris demokráciából következő akadályai is vannak. A népnek nemcsak joga, de lehetősége is volt elzavarni kormányát, s tudjuk, rendre meg is tette ezt. A voksokért folytatott harc ugyanakkor politikusaink végzetes kiszolgáltatottságát jelezte, közéjük érte a „bátrakat” is. Amiből az államháztartás válságához vezető ígéretlicitel, nagyotmondással, tömegmozgósítással, félelemkeltéssel, az ellenfél démonizálásával, egyszóval folyamatos kampányolással – és nem kormányzással – próbáltak meg kitörni.

Sokat akartak, keveset tettek. A nagy akarásnak is nyögés lett a vége. S miként a szenvedélyes kártyások teszik, a tét emelésével válaszolnak a növekvő veszteségre, kockáztatva nemcsak saját politikai karrierjüket, hanem az ország jövőjét is.

Azt hiszem, egy ország kormányzása más gondolkodást, más magatartást követel. Meg kell tudni különböztetni a kíváncsítást a lehetségestől, a feladatot a rendelkezésre álló eszközök függvényében kell meghatározni, fel kell ismerni a sorrendeket, számba venni a következményeket. A politikusok formátumát ugyanis nem a szándék, hanem tetteik következménye méri. Jelen esetben a politikai válság.

Ideje lenne a nagyot akarás és a hatalom megragadására irányuló gátlástalan és igen költséges kampányolás két véglete közötti rángatózásból az arany közepet jelentő *kormányzáshoz* térni. Belátva egyfelől, hogy a gyors és mélyreható változtatáshoz nem elegendő a pusztá akarát, a sikernek további feltételei is vannak. Például – hangozzék ez bár „populizmusként” – a népakarat; az istenadtának ugyanis változtatlanul a rendelkezésére állnak az eszközök „uraik” elzavarásához. Másfelől pedig azt, hogy a kor-

mányzásához felelősség társul, nem engedve meg a megoldásra váró feladatok előli kitérést.

Elismerem: a kormányzás nehéz feladat, hiszen egyszerre kell egymásnak ellentmondó követelményeknek megfelelni, az állam hajóját bizony szirttek között, olykor viharos vizeken kell kikötőbe vezetni. De aligha hinném, hogy csak a mindent akarás és a semmit- vagy rosszat tevés között lehet választani. A kettő között ott lehet iránytűként – Deák Ferenc szavait idézve – a „gondos vigyázással párosult szilárdság”.

A mainál sokkal súlyosabb helyzetben, a németek és a törökök, a birodalmi és dinasztikus célokat követő császár, illetve az ország függetlenségét, a török kiűzését követelő – ugyanakkor privilégiumaikat őrző – rendek, a Habsburg-barát „királyi Magyarország” és a „törökös” Erdély közé szorult Esterházy Miklós nádor a sok próbálkozás, sok kudarc tapasztalatát felelős államférfiként ekként összegzi valamikor az 1630-as években: „Őrütség semmit nem tenni, ha mindent nem tehetünk is.” De – tesszük mi hozzá – alighanem örütségnek tekintette az arra való törekvést is, ami nem tehető meg.

Talán nem túlzott igény elvárni politikusainktól, hogy ne legyenek „örültek”; ne a „mindennel” kísérletezzenek, ne a tétlenségbe meneküljenek, de tegyenek meg mindent, ami szükséges és lehetséges. Erre kellene őket valahogy rászorítani. Aligha hinném, hogy azzal segíthetjük megvilágosodásukat, ha „táborokba” sorakozva megőrülünk mi is.

SZABÓ MÁTÉ

A tiltakozások dinamikája nagyon sokféle tényező függvényében alakul. Gazdasági, társadalmi, kulturális, szervezeti, mediális és kommunikációs szintek sokszoros kedvező vagy kevésbé kedvező együtthatása vezet a tiltakozási mobilizáció továbbfejlődéséhez vagy visszaszorulásához. Nyilvánvaló, hogy igencsak szűkében vagyunk és leszünk is sokáig a 2006. őszi tiltakozások értelmezéséhez és magyarázatához szükséges információknak.

2006 értelmezhető a 2002-es parlamenti választásokat követően lezajlott két nagyobb tiltakozási hullámmal, a választások eredménye, illetve a Medgyessy Péter miniszterelnök D-209-es ügynökként való leleplezése elleni tiltakozásokkal egybevetve is. Olyannyira, hogy véleményem szerint 2002 bizonyos értelemben 2006 előképeinek és elődjének tekinthető, még akkor is, ha mások a témák, az alanyok, és a tiltakozás profilja sem teljesen ugyanaz. Közös a

két tiltakozási hullámban, hogy folytatják azt a trendet, illetve dinamikát, amely 1990 óta megfigyelhető a magyarországi politikai tiltakozások intenzitásában a választásokkal kapcsolatban. Az országgyűlési választások, illetve a kampány időszakában általában nem zajlanak intenzív társadalmi-politikai tiltakozások, mivel a régi kormányzattal szemben már nincs sok értelme követeléseket artikulálni, és a civil társadalom energiáit is maga a kampány köti le. Felerősödnek viszont a tiltakozások az új kormány működésének első periódusában – ami nálunk mindig ősre esik –, hiszen részben „halasztott keresletről” van szó, olyan konfliktusok kifejeződésre jutásáról, amelyek korábban az előző kormányzat „egyre ügyvezetőbbé” váló időszakában nem jelentek meg, valamint az új kormányzattal szemben tanácsos mihamarabb megjelölni azokat az igényeket, amelyeket a társadalmi-politikai csoportok nyilvánosan érvényesíteni kívánnak.

Ezt a magyar választások és kormányzati periódusok eddigi történetében megfigyelhető tiltakozási ritmust felerősíthetik vagy gátolhatják különféle szituatív jelentkező konfliktusok és problémák. Ilyen volt például a taxisbloká az önkormányzati választások után, amely változó politikai színpetet jelzett az országgyűlési választásokhoz képest. Hirtelen megmutatta az új politikai intézményrendszer instabilitását, és országos politikai válságot váltott ki, illetve a folyamatos médiajelenlét révén először tudatosította a magyar társadalomban, hogy itt lehet sikeresen és rizikók nélkül tiltakozni. 2002-ben a mobilizálás megjelent már a két országgyűlési választási forduló között, új és stabilizálódó aktorokat: a polgári köröket életre hívva, amelyek beilleszkedtek a Fidesz társadalmi hálózatába. Témaként pedig a jobboldal számára kedvezőtlen választási eredmény, a választási csalás gyanúja, illetve az akkori miniszterelnök titkosszolgálati múltja jelent meg.

Az 1990-es taxisbloká eltéréseivel együtt is alkalmas az összehasonlításra. Hasonlóan 1990-hez, az új kormányzati politika 2006-ban is a meglévő gazdasági-társadalmi előnyök restriktív megváltoztatását ígéri, azaz reaktív, a meglévő státus megőrzését előtérbe állító tiltakozások artikulálását teszi lehetővé, amelyek a posztkommunista tiltakozási kultúrák domináns típusai. Szintén megjelenik a „hazugság” (hazug kormány/kormányfő) mint „értelmezési keret”, akár a taxisblokádnál, amely az igazságtalanság és a kalkulálhatatlanság, illetve a transzparencia hiánya miatt a döntést, illetve a döntéshozó intézményt, a kormányt támadhatóvá teszi. Ez az az „értelmezési keret”, amelyet a tiltakozók nagy része a magáévá tett. 1990-ben a kormány az előzetes kijelentések ellenére hirtelen és radikálisan emelte az üzemanya-

gok árát, 2002-ben pedig az MSZP–SZDSZ „csalással” győzött, és Medgyessy Péter miniszterelnök a választási kampányban „nem mondta el a népnek”, hogy korábban D-209 fedőnéven ügynökösködött – tehát becsapta választóit. Gyurcsány Ferencnek az MSZP belső rendezvényén 2006 májusában a balatonőszödi üdülőben tartott, az új kormány radikális megszorító politikájának szükségességét alátámasztani kívánó beszéde pedig leleplezte azt, hogy pártja választási ígéretei megalapozatlanok voltak, tehát „hazudott” a népnek.

A „csalódott növekvő várakozások” eleme, a „relatív megfosztottság” (depriváció) tudatosítása hozzá tartozik az ilyen mobilizáló szituációk keretfeltételeihez. A várakozások a jobb gazdasági helyzet, a megfelelő politikai vezetés iránt magasak és folyamatosak, és akkor ezekkel szemben tudatosodik a törés – így nem megy tovább, nem az megy tovább, amit szeretnénk, elvárunk, ismét „vesztes” pozícióba kényszerülünk, gazdasági és politikai, sőt állampolgári mivoltunkban egyaránt. Az amerikai mozgalmakutatás Alexis de Tocqueville óta a „lefelé mutató szárú nagy J” görbéről beszél, amely szerint hosszabb ideig felfelé tartó vagy kiegyensúlyozott tendenciák megtörésének, hirtelen lefelé fordulásának, vagy annak elvárása (*expectation*) tömeges, mobilizáló, konszenzusos tudatosítása, „keretezése” (*framing*) tudatállapotában következnek be a nagyobb tiltakozási hullámok. E feltételezés szerint a rosszabbodó állapotok, amelyek korábban elfogadhatók voltak, nem pedig a tovább romló állapotok veszélyesek ebből a szempontból.

2002-vel összevetve tulajdonképpen azonosak a konfliktus alanyai is, persze nem személy szerint és tartalmilag, de szervezetileg megőrzött identitással. Akkor és most is a szociálliberális kormányzat volt a tiltakozások címzettje. Elsődlegesen az MSZP, illetve az általa jelölt miniszterelnök. A tiltakozók oldalán az alanyok sokaságáról és sokféleségéről beszélhetünk, de szervezetileg, a célokat, stratégiákat tekintve ezt a komplexumot mindkét esetben olyan pozitív és negatív „keretezési” (*framing*) folyamatok kapcsolták össze, amelyek „szponzorálója és potenciális haszonélvezője” a legnagyobb jobboldali ellenzéki párt, a Fidesz volt, amely direkt és indirekt formákban részt vett a tiltakozásokban. A politikatudományban a nyugat-európai pártrendszer-differenciációt értelmező és magyarázó Lipset–Rokkan-tézis nem csupán a pártrendszerek, hanem általában a politikai aktorok és civil szervezetek terrénumát leíró jelentőséggel bír. A pártrendszert kifesztő törésvonalak nyomán tagozódhat az érdekszervezetek és a civil szervezetek világa is akkor, ha a pártrendszer nagymértékben dominálja a közéletet és a politikai

diskurzust. Ez jellemzi a posztkommunista pártrendszereket, ahol a politikai társadalom szerkezete a civil társadalomban is megjelenik, a pártok körül „pillérek” (*pillars*) alakulnak ki – Enyedi Zsolt a kifejezést „oszlopnak” fordítja –, olyan szervezeti és hálózati holdudvarok, amelyek a pártok törésvonalai nyomán tagolják a politikai és a civil társadalom aktoraikat. A magyar pártrendszer elemzői utaltak arra, hogy a hagyományos munkaadói-munkavállalói megoszlás gyengesége, a centrum-periféria regionális és etnikai hiánya következtében nálunk a speciális posztkommunista törésvonal, a kommunista múlthoz való viszony a döntő elem, amely részben összekapcsolódik a szekularizált-vallásos és a városi-vidéki ellentétekkel.

A magyar pártrendszer fejlődése a koncentráció és a kétpólusú blokkosodás felé mutat, azonban eddig mindkét póluson megmaradtak bizonyos differenciálódások, az SZDSZ és az MDF, illetve ha elfogadjuk önálló voltát, akkor a KDNP révén. A baloldal vezető pártja azonban nyilvánvalóan az MSZP, a jobboldal pedig az állandóan újraértelmezett, de változatlan nevet viselő Fidesz. A kommunista múlthoz való viszony törésvonalának egyik oldalán a múltjával küzdő „utódpart”, a másikon pedig az „ellenzéki” hagyományait változó mértékben, de őrző Fidesz áll. Kisebbségi koalíciós partnereik és pólus- vagy „blokk-társaik” nem vagy aligha léphetnek túl ezen a koncentráló és polarizáló politikai mezőn. A jobb- és baloldali politikai és társadalmi szervezetek, értelmiségi csoportok blokkosodása és polarizációjuk megjelenik a választások között is a társadalmi-politikai témák megítélésében, és tendenciájában jobb- és baloldali szubkultúrákban, szervezetekben, fórumokban ölt testet, illetve termelődik újjá. A koncentráció és a blokkosodás/polarizáció tendenciája nem egyenes vonalú, de már régóta kíséri a magyar politikai fejlődést mind a pártok, a mind a civil társadalom és a tiltakozások vonalán.

Ebben az erőterben működnek a megfelelő „osztályozó mechanizmusok”, amelyek minden problémát, jelenséget, folyamatot a maguk értelmezési kerete szerint helyeznek el. Ezek az értelmezési keretek nem biztos, hogy a pártokban gyökereznek – bár jöhetnek onnét is –; elegendő, hogy a társadalmi, kulturális és politikai diskurzusokat értelmezési keretként uralják, és nyilvánvalóan értelmiségi és professzionális gyökereik vannak a társadalom intézményi-szervezeti rendszerében. Azonban a szimbolikus mechanizmusok, a médiadiskurzusok, a kulturális érzékenységek sokasága meggyökeresztette ezeket a szélesebb „tömeg” körében, így ma már nem csupán „elit” jelenségek. A társadalmi-politikai konfliktusvonalak, a politikai és a civil szervezetek in-

tézményesedése, a politikai diskurzusok mintái egyaránt a polarizációs/blokkosodási tendenciákat erősítik, amelyek megfelelő feltételek fennállása esetén „mobilizációs kereteket” termelhetnek a tiltakozások számára.

Vizsgáljuk meg a rendőrségnek a tiltakozásokkal kapcsolatos politikáját (*protest policing*). A tiltakozás „közvetlen tárgya”, amellyel szemben a tiltakozók konkrét igényekkel léptek fel tiltakozásaik megszervezését és megjelenítését illetően, a rendőrség volt, amely a Parlamentet, az MTV székházát és a közterek rendjét védte. Ebben a vonatkozásban igen jelentős volt a hangsúlyeltolódás 2002-höz képest: míg akkor a rendőrségnek csupán reagálnia kellett a jogsértésekre, addig 2006-ban folyamatosan a konfliktus előterében volt, egyszerre „tettesként és áldozatként”, és saját stratégiáját folyamatosan kellett alakítania a tiltakozásokkal kapcsolatosan.

Magyarországon eddig szokatlan mértékben került a rendőrség a konfliktus és az érdeklődés homlokterébe. A testület – ahogyan a nagy nyugati tiltakozási hullámokban is – a „politikai konfliktus frontjára” került, holott a közrendet biztosító professzionális jogérvényesítő intézményként a politikán kívüli aktor. 2002-ben és 2006-ban a tiltakozás módjai, formái között egyaránt dominál a köztéri politikai gyűlés, illetve a tüntetés, melynek szervezői politikai szervezetek. Mindkét esetben megjelenik a jogellenes stratégia, a közrend megsértése, 2002-ben kisebb (a július 4-i Erzsébet hídi blokádnak és az azt követő be nem jelentett felvonulások), 2006-ban szokatlanul nagy mértékben (az MTV-székház „ostroma” és az azt követő éjszakai felvonulások és összecsapások, illetve az október 23-ai összecsapások és oszlataások, főleg október 24-én hajnalban az Erzsébet híd pesti hídfőjénél).

2002-höz képest új elemet jelentett a permanens tüntetés vagy közterület-foglalás, amely a Parlament előtt, a Kossuth téren szeptember 18. és október 23. között állt fenn folyamatosan, majd kísérletek voltak a folytatására a Batthyány-örökmécsesenél és másutt. A Kossuth téren hosszabb ideig folyamatosan jelen lévő tiltakozó tömeg lehetőséget adott a kapcsolati hálók szorosabbra fűzésére az egyébként izolált személyiségek, csoportok között. 2002-ben is felhívtak ilyen permanens tüntetésekre a választási irodák, az önkormányzati épületek előtt, de ez nem járt sikerrel. 2006-ban több olyan szituatív elem volt, amely felerősítette a tiltakozások dinamikáját, így az önkormányzati választások elsőprő ellenzéki (Fidesz–KDNP) győzelme, illetve az 1956-os forradalom 50.

A GYÜLEKEZÉSI JOG ÉRTELMEZÉSE ÉS ALKALMAZÁSA A HIRTLEN KIALAKULT KONFLIKTUSHELYZETBEN NAGYJÁBAN ÉS EGÉSZÉBEN A RENDŐRSÉGRE HÁRULT.

évfordulójának ünnepei, amelyek „ráerősítettek” a konfliktus alanyainak konfliktuskészségére a formálisan analóg konfliktusszituáció, a „memorial frame”, az „emlékező tiltakozás” – a posztkommunista Kelet-Európában igen nagy mobilizáló erő jellemezte – „keretét” biztosítva. Ez olyan személyekhez, eseményekhez, folyamatokhoz tartozó, azokra hivatkozó mobilizációt jelent, amely mintegy „fel-eleveníti” a korábban a kommunista rendszertől elszenvedett terrort, bűnököt, áldozatokat. A tiltakozások dinamikájának stabilizálását 2002-ben nem biztosították ilyen, a tiltakozóknak kedvező szituatív elemek.

A gyülekezési jog értelmezése és alkalmazása a hirtelen kialakult konfliktushelyzetben nagyjában és egészében a rendőrségre hárult. A rendőrségnek kellett reagálnia a közrendvédelmet sértő visszaélésekre a gyülekezési joggal kapcsolatosan. Ez a rendőrségi stratégia és taktika folyamatos alakítását tette szükségessé egy olyan területen, ahol a magyar rendőrség alapjában felkészületlen volt, ám a nyugati demokráciákban jelentős tapasztalatok halmozódtak fel. A rendszerváltás tüntetései még a régi rend elnyomó rendszerében indultak el, hogy a gyülekezési jogszabály életbelépésével átadják a helyet a jogállami keretek közötti jogalkalmazásnak. A tüntetők és a rendőrség együttműködése és a közrendvédelmi partnerség kölcsönös igénye könnyítette meg ezt a folyamatot. Az első választási kampányban a jelentősebb korábbi ellenzéki szervezetek egy része politikai pártként, parlamenti pártként működött, és tiltakozási profiljuk, például a Fidesz és az MDF esetében, visszaszorult.

A kilencvenes éveket általánosságban az jellemezte, hogy a taxisblokádnak a rendőrség szerepét zárójelbe tevő tárgyalásos megoldásától eltekintve a rendőrség csak kisebb méretű és politikai jelentőségű rendezvények kordában tartásával, illetve biztosításával kellett foglalkozzék. A szélsőjobboldali aktivitások, az ellentüntetések jelentettek ilyen alkalmakat, de ezek méretei és mobilizációs potenciálja messze elmaradt a sajtóban és a politikai diskurzusban betöltött szerepük mögött. A rendőrség stratégiája és taktikája néha témává vált, de csak átmenetileg és különösebb hatások nélkül. A gazdatüntetés oszlataása 1987-ben a Kossuth téren, illetve a 2002-es Erzsébet hídi blokádnak és az azt követő összecsapások a jobboldali ellenzék kritikáját vonták magukra, de rövid politikai pengeváltás után visszaszorultak a rendőrséget illető ellenzéki kritikák.

A 2006. őszi tiltakozássorozatok mind léptékük, mind erőszakos-illegális jellegük, mind a bevetett

rendőri erőik dimenzióinak és az alkalmazott tömegoszlató technikáknak a személyek elleni erőszakot és a visszaélések lehetőségét magában hordó jellegük következtében eddig soha nem látott módon és mértékben állították előtérbe a politikai kommunikációban és a tömegkommunikációban a rendőrség politikáját a tiltakozásokkal kapcsolatosan. A rendőrségről szóló vita befolyásolja a rendőrség belső vitáit és konfliktusait is. A rendőrség szervezete az új Gyurcsány-kormányon belül átkerült a hagyományos belügyminisztériumi helyéről az igazságügy hatáskörébe. Ez a változás átalakította a rendőrség „helyi értékét” a közigazgatásban, a nyilvánosan elhangzott szakmai vélemények szerint rontotta érdekérvényesítési esélyeit, csökkentette ágazati politikai specifikumai figyelembevételének lehetőségét. Többen kritizálták azt a tényt, hogy a korábbi, elsődlegesen jogpolitikai feladatokat ellátó igazságügyi vezetés alá került a rendőrség, amely már csak az idő rövidsége miatt sem tudott igazi koordinatív szerepet betölteni a meglehetősen zárt és hierarchikus erőszakszervezet kapcsán.

Külső nyomás mutatkozott és mutatkozik meg abban az egyébként hosszabb távon érvényes tendenciában, amelyet a rendőrség rendelkezésére álló erőforrások és eszközök csökkenése jellemez. Itt nincs mód a rendőrség politikai irányításának, illetve belső szervezeti struktúrájának elemzésére a rendszerváltás tükrében, de összességében nyilvánvaló, hogy az autoritárius rendszerben magas presztízzsel rendelkező erőszakszervezet politikai támogatottsága csökkent, transzparenciája, ellenőrizhetősége növekedett, forrásellátottsága és presztízse romlott. A több teher, a kevesebb eszköz és forrás, a transzparencia és a civil kontroll igénye nyilvánvalóan teljesítményromlást okozott, és a külső-belső konfliktusok és problémák sokaságát hozza magával. Ezek egyik, a külső szemlélő számára is nyilvánvaló megjelenése a konkurencia, sőt konfliktus a különféle területi (Budapest és Pest megye) és funkcionális (különböző néven a szervezett bűnözés kiemelt területeivel foglalkozó és a „normál” hatóságok) vezetési szintek között a hatáskörök és források elosztásáért.

Ebben az általánosan is problematikus helyzetben a rendőrségnek egy olyan tevékenysége került hirtelen „nyomás alá”, vált egyik percről a másikra fontossá és érdekessé az elit és a civil társadalom, valamint a média számára, amely a rendszerváltás óta elhanyagoltta. Nem jelentek meg e téren különösebb konfliktusok, ennek megfelelően nem is foglalkoztak vele igazán sem az eszközfejlesztés, sem a továbbképzés szempontjából, hiszen voltak bőven más, sok energiát lekötő területek. A rendőrségnek a szeptemberi zavargások problémáit elemző vitatott

belső és külső bizottsági jelentései ennek a problémakörnek a részleteit tárják fel, az eszközök, a kommunikáció, a vezetés vagy a jogérvényesítés és más problémaérzékeny területek szempontjából.

Szeptember 18-a a rendőrség nyilvános kudarcához, a miniszterelnök kritikájához és keményebb fellépést követelő igényéhez, valamint a gyors eszközfejlesztés ezt követően utcai összecsapásokhoz és főként október 23-án rendőri brutalitáshoz és a jogállami keretek súlyos megsértéséhez vezetett. Miközben a rendőrség viszonylag gyorsan reagált a környezet hirtelen megnövekedett igényeire, nem volt képes a tömegoszlatásban gyakorlatlan és kellően fel nem készített állományával maradéktalanul megfelelni a hatékonyság és a jogállamiság kettős, egymással sokszor feszült viszonyban álló követelményeinek. Bár a közrendvédelmi feladatok megoldásában a gyors fejlődés imponáló volt, ez a jogállami keretek maradéktalan fenntartásának rovására ment. A magyar rendőrök tömegoszlatási feladatokat az utóbbi másfél évtizedben elsődlegesen sportrendezvények rendbontásaival kapcsolatban láttak el, mikor a szubkulturális mozgásokat kontrollálva kevésbé konfrontálódtak a politikai nyilvánossággal és a médiával munkájuk jogállami kereteinek betartása vonatkozásában.

A hirtelen megjelent szélesebb körű, politikailag motivált, személy és vagyon elleni erőszakot alkalmazó tiltakozások, amelyek elkövetői részben az említett sportrendezvények és a szélsőjobboldali csoportok aktivistái közül kerültek ki, valamint a masszív stressz és a konfrontáció terhe agresszívvá tette az erőszakszervezet tagjainak egy részét és jogsértések elkövetéséhez vezetett, amelyek pontos dimenzióit a belső és külső vizsgálatok fogják megállapítani. Azonban ezek későbbre várható konkrét eredményeitől függetlenül a rendőrségnek a tiltakozásokkal kapcsolatos politikájában gyors változásokat figyelhetünk meg. Kezdetben a „hagyjuk, majd elmúlik” hozzáállás volt jellemző, mind a korábbi tapasztalatok, mind a politikai elvárások hatására, amelyek a konfrontáció elkerülésére irányultak. A részben ennek eredményeképpen kialakuló személy és vagyon elleni erőszak eredményei, a sokkoló képek és tapasztalatok, valamint a politika nyilvánvalóan a közrendvédelem kívánalmait keményebben érvényesítő igényei a klasszikus tömegoszlatási technikák felhasználásához vezettek. Ezek jellegüknél fogva (könnygáz, lovasroham, gumilövedék stb.) is alkalmasak a differenciálatlan hatások keltésére a jogellenesnek nyilvánított gyülekezés résztvevőinek körében, különösen, ha az erőszakszervezet tagjai között megjelenik a revans igénye, a mundér becsületének védelme és a tömeg tagjainak ellenségekként való kezelése az összeütközések során. Október 23-a

után ismét a „konfrontációt elkerülni, háttérben maradni” stratégia került előtérbe a korábbi „mindent bele, fiúk” állásponttal szemben.

Az, ami új Budapesten, a budapesti rendőrség számára, ismert helyzet Londonban, Párizsban, Berlinben. Ezt sugallja a nyugati rendőrségi tömegoszlatások gyakorlati kérdéseivel foglalkozó sok tudósítás a sajtóban és a tömegkommunikációban a válság idején. A nyugati tiltakozáskutatás kiinduló téziseihez tartozik, hogy a politikai ellenőrzés szervei sokféle és változó stratégiát alkalmaznak akár egyetlen konfliktus során. A mozgalmakutatás „politikai ellenőrzés” kategóriája azonban minden olyan intézmény működését magában foglalja, amely részt vesz a konfliktus jogi-politikai kereteinek kijelölésében, azaz tartalmazza a felelősségre vonások tapasztalatait a szabálysértési és a büntetőeljárásban, a sajtó és a közvélemény informális bűnbakkeresési eljárásait, a civil társadalom reakcióit vagy például más társadalmi intézmények (iskola, munkahely, egyház) szankcióit az elkövetőkkel kapcsolatban. Nem lehetséges most mindezek számbavétele – hiszen a büntetőeljárások és vizsgálatok jó része még folyik –, de eddig Magyarországon általánosan az a tendencia érvényesült, hogy a gyülekezési joggal kapcsolatos visszaélések vagy jogsértések elkövetői tendenciaszerűen viszonylag enyhe szankciót szenvedtek el. Az első ismert ítéletek most is ezt mutatják, legalábbis a jogi lehetőségeken belül az alsóbb regiszterekhez kötődő, enyhébb szankciók alkalmazását.

Ez a tendencia valószínűleg egy olyan, ki nem mondott előfeltételezésen alapul, amely szerint a gyülekezésekkel kapcsolatban a korábbi rendszerben olyan masszív jogsértések és rendőri brutalitás érvényesült, hogy 1989 után a civil társadalom jogsértéseit eme „történelmi igazságtétel” szellemében viszonylag enyhén büntetik. Másrészt az éppen baloldali kormányzat és a politikai elit nem érdekelt további „politikai foglyok” és „mártírok” gyártásában a jobboldali ellenzék számára, amely úgy is kialakítja magának ezeket a szerepeket.

Érdekes kérdés, hogy a rendőrökkel szembeni, illetve a rendőrséggel kapcsolatos vizsgálatok, amelyeket részben felettes szervek, részben jogvédő, részben politikai szervezetek indítottak el, milyen eredményekre vezetnek majd, mert ezekre ilyen dimenzióban nem is volt még precedens Magyarországon. Az erőszakszervezetek visszaéléseivel foglalkozó civil jogvédelmi tevékenység új dinamikát kaphat e konfliktus révén. A civil jogvédők tevékenysége nagy súlyt kapott a diszkurzusban és a tájékoztatásban, ami további mobilizációjukhoz vezethet. A nyugati demokráciákban a tüntetéseken a civil jogvédők nagyon gyakran a rendőri tevékenységet a kontroll

igényével dokumentáló szerepet töltenek be, s ez kialakulhat a most megismert problémák hatására a magyar tiltakozási kultúrában is.

Nem tudjuk, vajon a 2006 őszi tiltakozási sorozat hosszabb távon meg fogja-e emelni a magyar tiltakozási intenzitás szintjét, vagy a korábbi mobilizációkhoz hasonlóan csak átmeneti jelentőségre tesz szert. Az azonban bizonyos, hogy a politikai elit, a civil társadalom, a politikai nyilvánosság érdeklődése a rendőrségnek a tiltakozásokkal kapcsolatos tevékenysége iránt összességében megnövekedett, ezt a tevékenységet a politikai folyamatok részeként kezdi értelmezni, ami annak jelentőségét a korábbiakhoz képest valószínűleg fel fogja értékelni a rendőrség munkájában.

A pártpolitikai konfliktusokat a pártok intézményesített hatalmi versengésének eredményeképpen kialakuló, az alkotmányjog által szabályozott mechanizmus vezérli a kormány-ellenzék szereposztásában, amelyet egyes elméletek a politika „alapkódjának” tekintenek. Minden bizonnyal így működik ez a fentiekben röviden jellemzett, a releváns törésvonalak együtthatását intézményesítő, bipoláris tendenciákkal jellemezhető magyar pártrendszer következtében. A baloldal kormányoz, a jobboldal ellenzékben van 2002 óta. Erős, nagymértékben integrált ellenzék ez, amely egyaránt felhasználja a parlamenten belüli és kívüli stratégiákat ellenzéki pozícióinak megjelenítésére. A választásokat követő időszakban a jelentős hatalmi pozíciókkal rendelkező ellenzék számára politikai lehetőségként jelenik meg a választási eredmények revideálása 2002-ben és valamilyen beleszólás a kormányzásba 2006-ban (miniszterelnök-csere, átmeneti szakértői kormányzat) különféle szituatív elemek kiváltotta folyamatok befolyásolása révén. A kormányzat viszont a legalitás határain belül kíván maradni, a választások négy évre szóló felhatalmazásához, legitimáló erejéhez ragaszkodik. Az ellenzék a legitimitás kritikai és dinamikus értelmezését teszi magáévá ebben a szituációban, a méltatlanná válást, a manipulációt hangsúlyozza, amelyek mintegy „meghamisították” a választási eredményeket, illetve az azok mögött rejlő „népakaratot” akkor is, ha a formális jogszerűség, az eljárási legitimitás érvényesült.

A legalitás és legitimitás eltérő felfogásai ütköznek mindkét esetben. Míg az ellenzéki diskurzusok a legitimitás tartalmi, a kormányzatiak a formai elemeket hangsúlyozzák. A tartalom a forma felett áll az első esetben, míg a másodikban fordított a viszonyuk. A legalitás az ellenzéki diskurzus szerint inkább el-leplezni hivatott a valódi jogsértéseket, a kormányzati pozíciók szerint nincsen annak fölé rendelt fórumrendszer. Az ellenzék vezető pártja, a Fidesz, 2002 és

2006 között a parlamenti és a pártpolitizáláson túlnyúló fórumrendszerek és eljárások sokaságát vonultatja fel politikájában. Népszavazási kezdeményezések felkarolása, a „nép” más módokon való megkérdezése – például a köztársasági elnök személyéről –, a pártéletet revitalizáló társadalmi testületek és fórumok, maguk a szervezeti és tartalmi identitást nyelő polgári körök, a párt nevének kreatív változtatása Magyar Polgári Szövetségre és még sorolhatnánk ezeknek a technikáknak a sorát, amelyek a politikai pártot társadalmi hálózattá változtatják, a parlamenti munkát társadalmi munkára, a parlamenti vitát társadalmi vitára cserélik. Jól felfogott érdeke ez egy nagyon erős pozíciókkal rendelkező ellenzéki pártnak, ha a politikát „ki akarja vinni az utcára, ahol a többségi viszonyok dinamikusabban és kreatívabban változtathatók meg, mint a „merev”, a hatalmi viszonyokat négy évre a felolvasztás lehetősége nélkül „megfagyasztó” parlamenti „hűtőházban”. Ez a „társadalmi koalíciós stratégia” nagyban átalakította a Fidesz profilját és felerősítette abban a populista stílust.

A szeptember 18. és november 4. között lezajlott mobilizációs folyamatoknak és konfliktusoknak sok arcuk volt. Találkozhattunk spontán gyülekezőkkel, a jogilag előírt formáknak megfelelő demonstrációkkal, politikai nagygyűlésekkel, erőszakos csoportok utcai harcaival, permanens – túrt, majd tiltott – demonstráció és politikai gyűlés keverékével. Hol végződik a spontaneitás és hol kezdődik a szervezetség? Nagyon nehéz erre a kérdésre választ találni konkrét szituációk kapcsán, például az október 23-i, a budapesti Astoriánál szervezett Fidesz-nagygyűlés esetén, ahol sok ezer résztvevő a rendezvény befejezését követően az ismételt rendőri felszólítások ellenére sem hagyta el a köztereket, ahol egy részük tárgyakat rongált, illetve ellenállt a rendőrségnek. Bizonyos pontig és óráig, a felszólításig politikai rendezvény, majd renitens tömeg? Ugyanígy szeptember 19-én az MTV székháza előtt már illegális és erőszakos rendezvény, a Kossuth téren azelőtt fél órával pedig politikai kampánygyűlés résztvevői? Lehetne példák sokaságával szolgálni a mindennapi, életszerű társadalmi-politikai folyamatokat a jog és a társadalomtudományi elemzés kategóriáival más és más minőségű darabokra szabdaló szemléletmód alkalmazásának nehézségeire.

Tömegről akkor beszélhetünk, ha nincsen szervezetség, nincsenek eljárások, rutinok, normák, hanem egy embercsoport, amely térben és időben egy he-

lyen van, valamilyen közös irányban tevékenykedik. Tevékenységük nem vagy csupán esetileg koordinált, vezetőik, céljaik, szervezőik nincsenek. Ha van, akkor már nem lehet szó tömegről, hanem valamilyen módon társadalmi-politikai identitások, szubkultúrák, informális szervezeti modellek által koordinált társadalmi cselekvési formákról. Most nem általában és elméleti nézőpontból foglalkozunk a tömeg és a szervezett társadalmi-politikai cselekvés kapcsolatával, hanem a tiltakozások szempontjából. A tömeg tiltakozni csak reaktívan képes, azaz bizonyos új hátrányok elutasítására szimbolikus és reális gesztusokat

tesz. Amikor előre gyártott transzparensek, szónokok, koordinációs bizottságok működnek, akkor már nincs szó tömegről, hanem szervezett demonstrációról, ünnepről, rendezvényről.

A formálisan és informálisan szervezett alakzatok bármikor felbomolhatnak, részben vagy egészben tömeggé hullhatnak szét. Tömegjelenségek, tömegfolyamatok alakulhatnak ki szervezett csoportokhoz kapcsolódva,

azok margóin, azokról leválva. A tömeg pedig megszerveződhet, szóvivők fogalmazzák meg üzenetét, szerepek alakulnak ki, munkamegosztás és hierarchia keletkezik, formálisan vagy informálisan.

A tömegcselekvések koordinációjában nagy szerepet játszhat a média; az elektronikus formák ma már nagyon differenciáltak, élő tévéközvetítés, mobil kommunikációs technológiák, internet. A média szervezethelyettesítő funkciókat láthat el a nem vagy alig szervezett mozgalmak és tiltakozások esetében, megadja a hely, az idő és a profil koordinátáit a potenciális érdeklődőknek, akkor is, ha ez nem áll szándékában, hanem az esemény hírértéke miatt foglalkozik előkészítésével és lebonyolításával. A potenciális résztvevők általában nem „csak úgy éppen arra járnak”, hanem valamilyen hozzájuk eljutott, eljuttatott üzenet, információ révén részvételi szándékkal, esetleg előkészületek után (szimbólumokkal, védekezést és támadást szolgáló, valamint kommunikációs eszközökkel) felszerelten csatlakoznak a tömeghez. A csatlakozás az esetek többségében nem spontán és egyéni döntés, hanem informális csoportok, hálózatok közös aktivitása, amelyek lehetnek spontának (politikai tömeggyűlés résztvevői esetében) vagy hosszabb időn át létező, szocializált formák (rendszeres szurkolói csoport, rendszeres szélsőjobboldali aktivitás stb.).

A központi koordináló üzenet a tiltakozássorozatban a miniszterelnök őszi beszédének nyilvános-

ságra kerülése, illetve „az igazságtalanságokra és jog-sérelmekre vezető kommunista hazugság” értelmezési kerete, amely az MSZP politikáját a választók tudatos megtévesztéseként értelmezi, és ebből azt a következtetést vonja le, hogy a miniszterelnöknek le kell mondania pozíciójáról, vagy más, erre felhatalmazott szerveknek kell őt elmozdítania. Az erről folytatott média- és politikai diskurzus az elkötelezett aktivisták egy részét az utcára vitte, ahol azonban többnyire nem tartós tömegcselekvés, hanem különféle formákban, informálisan és formálisan szervezett és szerveződő keretek között nyilvánult meg a tiltakozásuk.

Amennyiben proaktív, pozitív célkitűző, célokra megfogalmazó cselekvés alakult ki, akkor civil szerveződés, társadalmi szervezet jött létre formális bejegyzés hiányában is, illetve a követelések megfogalmazásában, valamint a megfogalmazott követelések elfogadásával szövetségek, koalíciók, hálózatok alakulhattak ki meglévő társadalmi és politikai szervezetek részvételével. Ami a Kossuth téren vagy másutt a tévé képernyőjén „tömegnek” látszik, mert sok és sokféle ember együttesét mutatja, az társadalomtudományi értelemben „többszörösen szervezett mező”, amely a formális és informális szerveződések és társadalmi hálózatok sokféleségét foglalja magában.

A tiltakozás az első perctől kezdve jogi minősítést követelt meg. A szeptember 18-án a budapesti Kossuth téren spontánul – legalábbis szervezőként nyíltan fellépők szereplése nélkül – kialakult tömeg a budapesti rendőrfőnök és az igazságügy-miniszter jogértelmezése szerint a kampányidőszakban bejelentés nélkül szervezett politikai gyűlés fogalmába sorolható. Később különféle civil és politikai szervezetek jelentettek be demonstrációkat a Kossuth térre egészen novemberig. Az önkormányzati választások kampánycsendjének idején a politikai gyűlés kulturális rendezvényként definiálta önmagát, és bizonyos átmeneti profilváltás zajlott le, majd október 23-án hajnalban hosszas tárgyalásokat követően a rendőrség feloszlatta a Kossuth téri politikai rendezvényt, és a helyszínt hosszabb távra művelési területté nyilvánította, ahol nem lehet rendezvényeket tartani. Ennek indoka elsődlegesen az október 23-i ünnepség, és a hosszabb távon ott tartózkodó tömeg miatt megviselt tér rekonstrukciója volt, valamint az oszlatás során talált, fegyverként használható tárgyak alkalmazásának, illetve a velük elkövethető bűncselekményeknek a közvetlen veszélye. Amíg a Kossuth téri „permanens” gyülekezés fennállt, szándékerősítően hatott más tiltakozásokra, rekrutációs bázist adott a másutt fellépő csoportoknak, folyamatos hangulati hátteret biztosított a budapesti és a többi tiltakozásnak.

Az időközben lemondott, ám hivatalában megtartott igazságügyi miniszter és az időközben nyugdíjazásáért folyamodó, de posztján megtartott budapesti rendőrfőkapitány szituacionális jogértelmezését később több mérvadó alkotmányjogász bírálta. Úgy vélték, hogy az aktuális politikai érdek, a nyílt konfrontáció elkerülésének keresésére irányuló politikai törekvés alakította ki azt a jogértelmezést, amely a spontán, kezdetben szervezők nélkül gyülekezett tömeget választási rendezvénné minősítette a két fontos döntéshozó szemében. Sőt a joggal való tudatos manipulációként értelmezték ezt a döntést, amely meghamisította a gyülekezési jogszabály szellemét és betűjét.

A másnap történtek, a felelős szervezők nélkül destruktívvá váló tömeg tombolása az MTV-székháznál, majd az ismétlődő és elhúzódó éjszakai összecsapások és utcai harcok kialakulása részben arra is visszavezethető, hogy elmosódtak a határok a legális gyülekezés és az illegális, a közrend és a közbiztonság megzavarásával járó akciók között. A gyülekezési jog alkalmazásáról és értelmezéséről folytatott vita olyan dimenziókat öltött, hogy a kormány önálló bizottságot hozott létre a tapasztalatok megvizsgálására és a gyülekezési jogszabály esetleges módosításainak megfogalmazására. Magyarországon viszonylag kevés jogtudós foglalkozik a gyülekezési joggal, de majd mindegyikük hallatta a hangját ezekben a vitákban.

A média és a sajtó felkapta ezt a témát is, amely a politikai diskurzus tárgyává válva újratermelte a kormányzati oldalnak a legalitás határait utaló, a tiltakozásokat illegitimnek minősítő véleményét, míg az ellenzéki oldal a legitim felháborodást, indulatot emlegette, és a joggal való visszaélések sorozatát vélte felfedezni. Az utóbbi vonulat határozottan felerősödött akkor, amikor az utcai harcokban a rendőrség egyre keményebben és szigorúbban lépett fel, egyre erőteljesebb kényszerítő eszközöket és taktikákat vetett be, amelyeknek megvoltak a túlkapásai és az áldozatai, valamint egy részük célt tévesztett, nyilván vétlen emberekre érintve. A rendőri brutalitás a gyülekezési jog gyakorlata helyén vált az egyik fő motívummá az október 23-i zavargásokat és rendőri beavatkozásokat követő felháborodott ellenzéki politikai diskurzusban a sajtóban, a tömegkommunikációban és a parlamentben.

A gyülekezési jogról és azzal összefüggésben a rendőri beavatkozások legalitásáról és legitimitásáról folytatott viták összességükben akadályozták a válásból való kilábalást. Nyilvánvaló volt a laikus számára is, hogy a politikai elit a végtelenségig megosztott ebben a kérdésben, tehát a tárgyak és személyek elleni erőszakot gyakorló személyek és csoportok igé-

nyelhetek maguknak valamiféle legitimitásértelmezést, sőt akár jogalapot is az elit redundáns diskurzusai alapján. Ebben a jogalkalmazást és az állami erőszakszervezetet összességében delegitimáló diskurzusban üdítő kivételt jelentett a parlamenti pártoknak az erőszak elítélésében és a jogállam alapjainak fenntartásában fennálló egyetértésüket hangsúlyozó deklarációja, valamint Sólyom László köztársasági elnök nyilatkozata az 1956-os forradalmi erőszak és a 2006-os zavargásokban megjelenő erőszak és illegálitás döntő különbségeiről. Ezek a „flashpointok” azonban sajnos elhomályosodtak az újságolvasók és a televízió nézők számára akkor, amikor a köztársasági elnök tárgyalásokat kért a tiltakozókkal, a legnagyobb ellenzéki párt pedig védelmet ajánlott a rendőri erőszak áldozatainak. A Fidesz nagy nehezen lemondta az egyik igen kockázatosnak ígérkező tömeggyűlését, október 23-án pedig megrendezett egy másikat, többek által lehetetlennek tartott helyszínen, az ismert eredménnyel.

Több jogász úgy vélte, hogy nem a törvény rossz, hanem az alkalmazása, mások viszont a gyűlekezési jog radikális átalakítását javasolják. A nagyobb magyarországi oszlatások – Viking klub, 1987, Kossuth tér stb. – után rendre előkerülő jogszabály-módosítási kezdeményezések eddig mindig eredménytelenül fulladtak ki, részben a kétharmados többség, részben az új koncepció, illetve a folyamatos kihívások hiányában. Valószínűleg most sem a jog betűje volt igazán a hibás – a kiélezett politikai polarizáció túlfűtött légkörében a kormánynak fekete volt a fehér, az ellenzéknek pedig fordítva.

SZIKINGER ISTVÁN

Magyarországon jelentős mértékben kiépült a rendőrállam. Ha ezt a tételt le akarom fordítani a hétköznapiok nyelvére, akkor úgy lehetne fogalmazni: az egyén végletesen kiszolgáltatott a hatalommal szemben. Pontosítok: többfajta hatalommal szemben, hiszen az tény, hogy ma már nem egyetlen központból irányítják az országot. Az is tény, hogy vannak olyan emberi jogaink – úgy is fogalmazhatunk: szabadságaink –, amelyek a rendszerváltás előtt nem illettek meg bennünket a polgári alkotmányosság elvei által megkívánt szinten. Minden korlátozás és kordon ellenére ilyennek tartom a véleménysszabadságot, a gyűlekezés jogát és egy sor más érték megjelenését és a korábbiakhoz képest minőségileg változott érvényesülését. Ezen azonban nincs mit csodálkozni: ha ez nem így van,

akkor nem lett volna rendszerváltás. Az alkotmányos fordulat a közhatalom mostani berendezkedésének hivatkozási alapja.

Amikor rendőrállamról beszélek, akkor mindig szeretek hozzátenni: ez távolról sem a rendőrség túlhatalmát jelenti, sokkal szélesebb körre kiterjedő állami szerepfelfogásról van szó. Arról, hogy nem a törvények, hanem a mindenkori hatalom jelöli ki jogaink érvényesülésének, magyarul: szabadságunknak a tényleges kereteit és korlátait. Változás egyebek mellett abban van, hogy a közhatalom gyakorlása feltételeinek meghatározásában tényleg kiszélesedett a játékosok köre, de csak a politikai eliten belül. Ha az állam – civil társadalom (a maga leegyszerűsített formájában kétségtelenül meghaladott, de azért a rendőrállami politikában gyakran visszatérő) kettősségében gondolkodunk, akkor azt lehet mondani, hogy az előbbi intézményrendszeren belüli pluralitás növekedése, a demokratikus döntéshozatal nagyobb – de nem feltétlen – esélye éppen az utóbbival szembeni kiegyezés alapján történt. Ezért van az, hogy a legnagyobb idegesség és felhőrdülés akkor tapasztalható, ha a parlamenti szereplők egy része a polgárok felé kacsingat, netán az egyik legsúlyosabb váddal illethető: „utcai politizálásba” kezd. Ez olyan mértékű felrúgása a ki nem mondott, de ténylegesen megkövetelt politikai establishment alknak, hogy válaszul – mivel a parlamentáris válasz lehetőségei korlátozottak – még egyet lehet rúgni a polgárokbá: az utcát (konkrétan a teret, azaz a Kossuth teret) is elveszik tőlük.

A Gönczöl-bizottság jelentése felveti az alkotmányos diktatúra lehetőségét. Én a magam részéről az ott leírtaknál (a parlamenten belüli erőviszonyok eltolódása a kizárólagosság felé) szélesebb értelemben fogom fel az ilyen torzulást, lényegében ezt nevezem rendőrállamnak. Azt is elismerem – a mondotakkal összhangban –, hogy ez már nem a régi, „klasszikus” értelemben vett rendőrállam. Ami azonos, és ezért veszem a bátorságot a kifejezés használatára, az a cél, valamint a működés eredménye: az emberek alávetettségének fokozódása. Ellentmondásos jelző ugyan, mégis vállalom: egyfajta „posztmodern” rendőrállamról van szó, ahol a szétesőben lévő rendszerek mögött, jórészt éppen azok összetartó erejének, közös elveinek hiányában, a demokratikus intézményrendszer és az alapjogok működtetésének (sőt: esetenként azok védelmének) leple alatt érvényesülnek a hatalomnak a civil társadalmat ténylegesen kirekesztő, annak viszonyait felülről-kíülről meghatározni törekvő akaratnyilvánításai.

A másik caveat: a rendőrállam nem feltétlenül gonosz. Csak éppen rendészeti módszerekkel akarja a jót (vagy kevésbé jót) elérni. Mivel azonban a formá-

lis intézményrendszer mégiscsak a polgári demokratikus alkotmányosság elveire épül fel, a civil társadalom alkotmányos védővonalát áthágó lépéseit csak akkor teheti meg, ha az említett elveket megsérti. A törvényszegés viszont a joguralom követelményét sérti, ami az emberi jogok tiszteletben tartásával és a hatalommegosztás rendjével is ellentétes, így azután azt valami jogállami mázzal kell leönteni. Itt jönnek elő a tragikomikus magyarázatok, a legpimaszabb hatalmi hazugságok.

A sors különös fintora, hogy adott esetben éppen a jogállami logika természetes elemeinek visszaszívargása okozza a legnagyobb zavart. Erről volt szó például akkor, amikor a rendészeti államtitkár úgy nyilatkozott: a Szabadság téri ostrom rendőri kezelését kivizsgáló Ignác-bizottság jelentését akkor teszik közzé, ha a budapesti főkapitány is lehetőséget kap véleménye kifejtésére. Gergényi Péter ennek megfelelően le is írta saját észrevételeit. Olyanokat, amelyeket. Csakhogy a rendőrállami rendőrségen belül neki egyszerűen nem volt joga az ő tevékenységét (is) bíráló testület összetételére, vezetőjére vonatkozóan megjegyzéseket tenni, hiszen a kiválasztás parancsnoki döntés eredménye volt. Mégis tett. Az egész nyilvános rendőri vezetői vita lezárása: soha többet nyilvánosságot az ilyen – egyébként abszolút közérdekű – kérdésekben!

A rendőrállami gondolkodás – hogy ne csupán közbiztonság-védelmi példákat hozzak – nyilvánul meg például abban az immár szentként tisztelt tételben, hogy alkotmányt nem lehet népszavazás útján módosítani. Nota bene, az EU-csatlakozás, de még a NATO-ba való belépés esetében a hatalom (az alkalmazott technikától függetlenül: érdemben) átlépett ezen a korláton is. Másrészt viszont ha maga az alkotmány csak a népszavazásra és a népi kezdeményezésre vonatkozó rendelkezéseinek a közvetlen akaratnyilvánítással szembeni oltalmazását mondja ki, akkor nehéz az egész alaptörvény ugyanilyen bátyarendszerrel való körülvételét indokolni. Azért sikerült.

Ugyanennél a kérdésnél maradva: nem lehet népszavazást tartani a kormány programjáról. Azt ugyanis az Országgyűlés fogadja el, erősíti meg. Tudni kell azonban, hogy a program nem törvény, az abban foglaltak működési irányokat, nem pedig konkrét jogokat és kötelezettségeket határoznak meg. A kormányprogram értelemszerűen átfog minden olyan lényeges társadalompolitikai kérdést (a konkrét hatásköröktől függetlenül), amelyek az ország számára az adott ciklusban jelentősek lehetnek. Ha tehát bárki olyan következtetésre jut, hogy nem pusztán maga a program, hanem annak lényeges elemei is népszavazási védettség alatt állnak, akkor azt is kimondja: a

kormány a néppel szemben is kormányozhat, dönthet úgy: semmibe veszi a választók akaratát. Hangsúlyozni kell: a tág keretek között elfogadott tevékenységi terven belül nem minden intézkedés igényel konkrét országgyűlési jóváhagyást! Itt már tehát nem a parlament és a nép, hanem valóban a kormány és a civil társadalom közötti viszonyról van szó. Valójában ez a rendőrállami hatalomgyakorlás egyik gyönyörűen burkolt példája.

De térjünk vissza a rendőrségre, hiszen mégiscsak ez a szervezet állt a 2006. őszi, de azóta is folytatódó jogállamsértő megnyilvánulások középpontjában. A rendőrállam nem a rendőrség állama, azonban a közbiztonság védelmének megoldásai jól példázzák az emberi jogok tényleges, részben jogilag is alátámasztott lenullázását.

Nem lényegtelen, hanem éppenséggel tudatosan választott, hangsúlyos elve a szabályozásnak az a kijelentés, amely szerint a rendőrség a jogsértő állampolgárok ellen jár el, nyugton hagyja a jog szerint cselekvőt. Ezt a mondatot a belügyminiszter mondta a rendőrségről szóló törvény megalkotása elvi alapjaként. Mindenki elfogadta, maga a törvény elsőprő szavazattöbbséggel (valójában egyetlen tartózkodás mellett) került be corpus jurisunkba. Nem tudom, végiggondolta-e valaki, mit is jelent ez. Természetesen azt: a rendőrség tudja, kivel szemben kell eljárni, adjuk meg tehát a testületnek az intézményes, előlegezett bizalmat. Hangsúlyozni kell: nem ügyetlen elszólásról, hanem valóban megfontolt rendészeti politikáról van szó. Ennek jegyében erősítette meg (azzal, hogy az ellenkező tartalmú indítványt elutasította) az Alkotmánybíróság azt a tételt, amely szerint a rendőr löfegyvert használhat és ezáltal emberi életet veszélyeztethet szándékos emberölés elkövetőjének elfogása érdekében. Itt pontosan az előbb hivatkozott hozzáállásról van szó: a gyilkosságot még senki nem állapította meg, azt egyébként alkotmányos jogállamban kizárólag bíróság mondhatja ki jogerős döntésében. Ha azonban a rendőr biztosan tudja: az illető mást szándékosan (nem tudom, hogy a bűnösség egyébként igen bonyolult kérdését hogyan vizsgálja a közeg) megölt, akkor akár a vele szembeni halálos lövés is elfogadható cselekedet.

Eltérünk tehát az ártatlanság vélelmének hagyományos felfogásától: a bíróság jogerős döntését a rendőr biztos tudása váltja fel. Mivel azonban a rendőr csak a jogsértő polgárokkal szemben jár el és nyugton hagyja a jog szerint cselekvőt, a rendőrállami logikába jól illik ez a törvényi lehetőség. Ha pedig már az alkotmányosság legfőbb őreként létrehozott Alkotmánybíróság is egyetért a rendelkezésben foglaltakkal, akkor gyönyörű jogállami mázzal sikerült leönteni ezt a borzalmat.

Tudom, hogy sokak szemében akadémikuskodásnak tűnik mindaz, amit írok. Miért is lőne le valakit a rendőr, ha az illető nem gyilkolt korábban? Miért kell szítani a bizalmatlanságot a testülettel szemben?

Talán azért, mert jómagam nem vagyok teljesen biztos abban, hogy a közbiztonság őrei valóban mindig a jogsértőkkel szemben járnak el. Meghökkentőnek tűnik, de éppen ennek ellenkezője az igaz. Elegendő ehhez magának a törvénynek az előírásait elolvasni. Az igazoltatás jogalapja például az, hogy a rendőrnek az érintett személy azonosságát meg kell állapítania. A gyakorlatból is tudjuk, hogy ez történhet tanúkutatás keretében, de egyszerű közúti rutinellenőrzés során is. Vajon mit vétett az autós, aki arra vetemedett, hogy a járműjével kihajtott az országútra? De még nincs vége. Fokozott ellenőrzés esetén a rendőrség bűncselekmény elkövetőjének elfogása és előállítás, vagy a közbiztonságot veszélyeztető cselekmény vagy esemény megelőzése, megakadályozása érdekében a rendőri szerv vezetője által meghatározott nyilvános helyen vagy a közterület kijelölt részén az oda belépőket vagy az ott-tartózkodókat igazoltathatja. Ha az ott lévők vagy a belépők valamennyien jogsértők, akkor miért van szükség erre az intézkedésre? Ha pedig nem, akkor talán mégis előfordulhat, hogy a fellépés a „jog szerint cselekvő” polgárok ellen (is) irányul.

Nem folytatom a sort. A rendőrség a veszélyek elhárítását szolgáló végrehajtó szervezet. A veszély azonban nem jogsértés, legalábbis az esetek többségében. A magyar rendészeti jog és igazgatás a némettel ellentétben nem dolgozta ki a veszélyelhárítási felelősség intézményrendszerét.

Vannak persze olyan esetek is, amikor a rendőrség valóban biztos a dolgában. Ilyen volt a móri mésszárlás néven ismertté vált, 2002 májusában elkövetett bankrablás ügye, amelynek elkövetői (vagy elkövetője) nyolc ember életét is kioltották (kioltotta). Azóta az egyik tettes ügyében már jogerős, ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztést kiszabó ítélet is született. E sorok írásakor (2007. február 20-án) azonban maga a rendőrség két másik személyt gyanúsított meg ugyanannak a cselekménynek az elkövetésével. Az eredmény még nem ismert, annyi azonban bizonyos: a korábbi, szigorúan „két tetteses” teória megdőlt. A rendőrség ma olyan tényállás ügyében nyomoz, amelyet a korábbi, biztos tudása alapján kizárt. Egy valóban jól működő alkotmányos demokráciában nem fordulhat elő, hogy a jogerős ítéletben megkívánt, kétséget kizáró bizonyítottságig jut el egy ember egész életének elorzását eredményező eljárás, miközben ma már 50 százalékos valószínűséget meghaladó feltételezés van arra (ezt jelenti a megalapozott gyanú), hogy a dolgok

másképp történtek. Ezzel természetesen azt is kimondtam, hogy jól működő alkotmányos demokráciákról ott sem beszélhetünk, ahol ilyen esetek szintén előfordultak (nem hiszem, hogy van olyan ország, ahol ne történt volna hasonló). A magyar rendőrállam becsületét azonban az sem állítja helyre, ha másutt is megvalósulnak igazságszolgáltatási tévedések. (Vicc: Az amerikai vendég reklamál: légy van a levesében. A pincér: „Na és, maguknál meg verik a négereket.”)

Egyelőre csak a justizmord pusztja lehetőségénél tartunk. De már most beindult az a gusztustalan rendőrállami gépezet, amely majd a közvélemény előtt kezelhetővé teszi ezt a szörnyűséget (hangsúlyozom: nem prejudikálok, én a jelenleg ismert helyzetről beszélek). Kiderült: a közvetett bizonyítékok olyan láncolata állt korábban rendelkezésre, amelynek alapján vádat kellett emelni. A kétséget kizáró bizonyítottság bekövetkezett. De akkor mi a csudát nyomoznak most? Amit igazán hiányolok, a döbbenetet, az önmarcangolást a hatalom képviselői részéről: lehet, hogy alaptalanul vettük el egy embertől a teljes életét?

Igazságtalan lennék persze, ha nem látnám, hogy akár erre az ügyre vetítve is vannak értékelendő alkotmányos, emberi jogi vívmányok. Ilyen például a halálbüntetés eltörlése. Kétségtelen tény: az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt terheltet már felakasztották volna, ha nem törlik el ezt a büntetési nemet. Így a javításra – ha szükségessé válik – van lehetőség. Ugyancsak pozitív példa a Fővárosi Bíróság határozata, amelyben nem pusztán elvi-alkotmányossági megfontolásból, hanem az alkalmazott törvény szövegével összhangban kimondták: nem valószínű meg szabálysértés, ha valaki a be nem jelentett gyűlést a rendőrség felhívására nem hagyja el.

Mit lehet minderre mondani? Mindenekelőtt azt, hogy ma még vannak szövetségesek az alkotmány 8. §-ában foglaltakat komolyan vevő, ám egyre sorvadó erők táborában. A rendőrállami „fejlődésről” lényegében ugyanazt lehet elmondani, amit az Alkotmánybíróság a jogállam megvalósulásáról fejtett ki a 11/1992. (III. 5.) AB határozatában: „Magyarország jogállammá minősítése ténymegállapítás és program egyszerre. A jogállam azáltal valósul meg, hogy az alkotmány valóban és feltétlenül hatályosul. [...] Nemcsak a jogszabályoknak és az állami szervek működésének kell szigorúan összhangban lenniük az alkotmánnyal, hanem az alkotmány fogalmi kultúrájának és értékrendjének át kell hatnia az egész társadalmat. Ez a jog uralma, ezzel lesz az alkotmány valóságossá. A jogállam megvalósítása folyamat. Az állami szervek számára alkotmányos kötelesség ezen munkálkodni.”

Mindennek a „negatívja” a rendőrállam. Ha az alkotmány nem feltétlenül hatályosul, akkor a leírtakkal ellenkező irányú mozgásról beszélhetünk. Ha pedig ehhez az alaptörvény feletti őrködésre rendelt szervezetek biztatást adnak, akkor a rendőrállam alkotmányos diktatúra formájában jelenik meg. Az ártatlanság vélelmének a rendőr biztos tudásával történő helyettesítéséről már volt szó. Álljon itt a további részletes fejtegetések helyett ismét egy általános, elvi jellegű megfogalmazás a 8/2004. (III. 25.) AB határozat szövegéből. Miután a testület megállapította, hogy nem alkotmányosértő, ha a rendőr köteles teljesíteni a jogellenes utasítást, parancsot, a következőket tartotta szükségesnek rögzíteni: „Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy ez nem menti fel a törvényhozót az alól a követelmény alól, hogy csak a fegyveres szervek sajátos feladatai által feltétlenül indokolt mértékben térjen el a jogállamiságnak attól az alapvető követelményétől, hogy mindenki jogtisztelő, tehát jogszabályszerű magatartást köteles tanúsítani. Ennek folytán azt, hogy a jogellenes parancs és intézkedés végrehajtásának a kötelezettségére vonatkozó törvényi előírás alkotmányosan indokolható-e, egyrészt azon céloknak, melyeket e kötelezettség hivatott érvényre juttatni, másrészt a jogállamiság által megtestesített értékeknek az egybevetése alapján kell megítélni.”

Fordítsuk magyarra: a törvényt meg lehet sérteni, de csak akkor, ha a célok ezt indokolják. Mintha valahol már találkoztam volna ezzel a roppant praktikus érveléssel. Abban mindenestre bizonyos vagyok, hogy nem modern polgári alkotmányszövegben olvastam.

A „klasszikus” és a jelenlegi rendőrállam között az is eltérést jelent, hogy az előbbi nem kezelte ugyan partnerként az embereket a hatalmi döntések kialakításában, az igazgatás racionalitása azonban a szabályok követésében is megnyilvánul. Ezek a normák viszont nem a veleszületett alanyi jogok felfogását tükrözik. A mai változatban az emberi jogokat durván sértő rendelkezések ritkábban fordulnak elő, az olykor már anarchiát, teljes csődöt tükröző törvénszegések (lásd a 2006. szeptemberi eseményekről készült rendőri jelentést és észrevételeket) annál sűrűbben. Ami igazán irritálja az embereket – indokoltan –, az a szálnalmas magyarázkodás, amely a nyílt hatalmi jogtiprásokat követi. A budapesti főkapitány például nagy nyilvánosság előtt következetesen a „tisztelt ügyészséghez” irányította a panaszt tevőket, holott a törvény szerint éppen neki és szervezetének lett volna elsődleges feladata a bejelentett sérelmek elbírálása akkor is, ha azok nem bűncselekményre utalnak (például a rendőrök azonosíthatósága).

Vannak esetek, amikor a demokratikus jogállamiság és az ízlés, vagy akár az erkölcs elvárásai nem fedik egymást. Magam sem lelkesedtem a Kossuth téren tapasztalt korábbi állapotok iránt. Csakhogy az alkotmányos állam az önkorlátozás, nem pedig az aktuális kívánságok kiélésének rendszere. Ha tehát egy csoport politikai vagy más nézetei nem tetszenek, akkor ez nem lehet ok a hatalmi apparátus mozgásba lendítésére. Ha a hungaristáknak joguk van tüntetni, akkor a nemzetbiztonsági kabinet nem tanácskozhat annak lehetséges akadályozásáról. Egy konkrét példa: Pintér Sándor egyszer bejelentette az Országgyűlés bizottsági ülésén, hogy megakadályozta szervezett bűnözők pártalapítását. Mindenki boldog volt, pedig elég sok jogi végzettségű képviselő van. A probléma mindössze annyi, hogy szervezett bűnözők akkor és ma Magyarországon alapíthatnak pártot. Ezt – mint bármely más szabadságjog gyakorlását – meg lehet ugyan akadályozni, de csak törvényen alapuló korlátozással. Amíg pedig ilyen nincs, addig – *horribile dictu* – nem akadályozni, hanem az alkotmány 8. §-a alapján védeni és biztosítani kell a szervezett bűnözők pártalapítási jogát. Nem azért, mert szervezett bűnözők, hanem azért, mert emberek. Tudom, nehéz ezt megérteni. Ha azonban nem sikerül, akkor marad a rendőrállam. Vagy még az sem.

ÁDÁM ANTAL

Egyetértek Halmai Gábornak a Gönczöl-bizottság jelentéséhez fűzött különvéleményében megfogalmazott javaslatával, hogy a gyűlekezési törvénybe be kellene vezetni a *spontán gyűlések* fogalmát: a polgárok három napon belül előzetes bejelentés nélkül gyűlés vagy tüntetés tartásával reagálhatnak bizonyos történésekre, természetesen akkor, ha a rendezvény betiltására a rendes bejelentési eljárásban sem lenne lehetőség. Azaz spontán gyűlést csak akkor oszthatna fel a rendőrség, ha a törvény más rendelkezésének megsértése miatt erre egyébként is jogosult lenne. Ezen kívül hasznosítandónak tartom azt a más dokumentumokban megfogalmazott ajánlást is, amely a spontán gyűlés folytatásához törvényi feltételként előírni javasolja, hogy az azonosítható résztvevők egyike a rendőrség felhívására a helyszínen írásban vállalja a szervezői feladatok ellátását.

A gyűlekezési törvény hatálya alá tartozó rendezvény időtartamát – szerintem – elégséges lenne 12 órában maximálni. A kötelező bejelentés legkésőbbi időpontjaként pedig a rendezvény megkezdése előtti 24. órát javaslom megállapítani.

A széles körben vallott felfogással szemben célszerűnek látom annak előírását, hogy a rendezvény szervezője a megkezdés előtt legalább 24 órával köteles legyen bejelenteni a közterület tulajdonosának a rendezvény helyszínének 3 órát meghaladó használatát és azt, ha ott színpadot állítanak fel és hangosító vagy kivetítő berendezést szerelnek fel. Ezt az előírást véleményem szerint az indokolja, hogy a közterület tulajdonosa így összehangolhatja a bejelentett rendezvényt az egyéb, esetleg korábban lekötött programokkal (kulturális esemény, kirakodóvásár stb.). Helyeslem azokat a javaslatokat, amelyek a gyülekezési törvény és a kapcsolódó egyéb jogszabályok – így különösen a Btk., a szabálysértési kódex, a rendőrségi törvény, a közigazgatási eljárási törvény, bizonyos egészségvédelmi és környezetvédelmi normák stb. – összehangolását igénylik.

A gyülekezési jog törvényi szabályozásával összefüggésben a következőket jegyzem meg: az alkotmány 62. és 78. §-ából következően a kormány előterjesztése alapján az Országgyűlésnek az 1989 elején, tehát a rendszerváltozás előtt született 1989. évi III. törvény helyett meg kell alkotnia az alkotmány valamennyi rendelkezésének és a Magyarországot kötő releváns nemzetközi egyezményeknek megfelelő törvényt a „békés gyülekezési jog gyakorlásáról”. Hangsúlyozandó ugyanis, hogy az alkotmány 62. §-a és a kapcsolódó nemzetközi egyezmények (köztük az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatának 20. cikke, a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának 21. cikke, valamint az Emberi jogok európai egyezményének 11. cikke) kivétel nélkül a *békés* gyülekezés jogáról rendelkeznek. Mindenképpen javasolom, hogy a törvény preambulájának kitétele – „összhangban az Alkotmány, valamint a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának rendelkezéseivel” – egészüljön ki az Emberi jogok európai egyezményére való utalással.

A gyülekezéshez való alapjog jellege, rendeltetése, megnyilvánulásai és korlátozásának lehetőségei kapcsán a következőkre emlékeztetek. A gyülekezés az ember társas létének ősidőktől gyakorolt nélkülözhetetlen, természetes megnyilvánulása. A gyülekezés célja, irányultsága, szerepe felsorolhatatlanul sokféle. Megjegyzésre érdemes, hogy az európai polgári átalakulást megalapozó felvilágosodás kiemelkedő jelentőségű terméke, az ember és a polgár jogainak 1789. augusztus 26-án elfogadott, 17 cikkből álló deklarációja nem rendelkezik a gyülekezés jogáról.

Biztosítja azonban az egyesülési és véleménynyilvánítási szabadságot. A 2. cikk alapján „minden politikai egyesülés célja: az ember természetes és elvárhatalom jogainak óvása. Ezek a szabadság, a tulajdon, a biztonság és az elnyomással szemben történő ellenállás joga.” A 4. cikk értelmében „a szabadság azt jelenti, hogy mindent megtehetünk, amivel más embernek kárt nem okozunk. A természetes jogok gyakorlásának tehát nincs más korlátja, mint az, hogy a társadalom többi tagja számára is biztosítani kell ugyanezeknek a jogoknak a gyakorlását. Korlátokat csak törvény állapíthat meg.” Az 5. cikk szerint a törvény csak a társadalom szempontjából káros cselekményeket tilthatja. A törvény által nem tiltott tevékenységet nem szabad megakadályozni, és amit nem rendel a törvény, annak megtételére senkit sem lehet kényszeríteni. A 11. cikk megállapítja, hogy „gondolatainak és véleményének szabad nyilvánítása az ember egyik legbecsessebb joga. Így tehát minden polgár szabadon nyilatkozhat szóban, írásban, nyomtatásban; de a törvényben megállapított minden esetben felelős azért, ha visszaél a szabadsággal.”

A második világháború után született nemzetközi jogi okmányok és a demokratikus alkotmányok az olyan gyülekezésekhez való alapjogról rendelkeznek, amelyek a közösségi, nyilvános, békés vé-

leménynyilvánítás, követelés, tiltakozás sajátos alakzatát alkotják. E társas megnyilvánulások lényeges jellemzője, hogy közhasználatra, közlekedésre szolgáló, úgynevezett köztéren látványos, néma, csendes vagy hangos szervezett felvonulással, gyülekezéssel történnek. A „köztéren” végzett, *közösségi célokat* szolgáló gyülekezések (felvonulások, tüntetések, gyűlések: közös nevükön kö-

zösségi célzatú köztéri demonstratív rendezvények) markáns kifejezői voltak és lehetnek a szociális követeléseknek és a háborúellenességnek, a közhatalmi szervek, közintézetek vagy gazdasági vállalkozások hátrányos döntéseit kifogásoló, illetve mérséklését igénylő fellépéseknek. Egyes országok súlyos vallási, nemzeti, etnikai kisebbségeinek elégedetlenségéből származó demonstrációkon kívül korunkban szaporodnak a politikai pártok törekvéseihez kapcsolódó, politikai célzatú gyülekezések, a gyülekezési jog hatókörébe tartozó környezet- és egészségvédelmi közösségi akciók, valamint az általános elégedetlenségből, kirekesztettségéből, kilátástalanságból, esetleg bűnöző hajlamból fakadó tömeges erőszakosságok, vandál pusztítások.

A magyar társadalom jelenlegi szerkezetének lényeges jellemzője és megnyilvánulásainak meghatározó forrása érzékelhető az érdekek, a politikai, világnézeti, vallási nézetek és törekvések, a hagyományok, az életrendek szerinti széttagozottságban (*Zersplitterung*), sőt néhány tárgykörben széthasadásban (*délitment*). Ezek kialakulásában szerepe lehet a rendszerváltozás előtti politikai berendezkedés egysegősítő kényszereivel szembeni felszabadultságnak, a sajátos érdekek túlméretezett szolgálatának, a nagy nemzeti, európai és emberi érdekek és értékek hiányos felismerésének, valamint az erkölcsi kötelekkel lazulásának. A közös kohéziós eszmék és élmények hiányával, illetve háttérbe szorulásával is magyarázható, hogy a különböző politikai és egyéb társadalmi tömörülések között, sőt ezeken belül is, továbbá a társadalmi rétegek, csoportok és szervezetek, valamint a közhatalmi egységek között, illetve körében lankadatlanul – esetenként a megegyezési készség teljes mellőzésével – folyik az alkudozás (*bargaining*), az érvek és ellenérvek, nem ritkán hamis argumentumok váltakozó és ismétlődő csatája. Ehhez kapcsolódnak a vergődés, a gyötrődés, az evickélés (*muddling through*) szimptomái.

A döntéshozatali eljárásban mindez együtt járhat az érintettek szempontjainak, reflexeinek felszínre kerülésével és hasznosításával, de akadályozhatja a mellőzhetetlen, ésszerű döntések megszületését és hatékony megvalósulását. Karl Popper, a kritikai racionalizmus filozófiai irányzatának megalapozója találóan állapította meg, hogy az általa „nyílt társadalomnak” nevezett demokratikus viszonyok között a különböző erőcsoportok koncepcióinak, fellépéseinek ésszerűsége és hozadéka esetleges, vagyis nem feltétlenül optimális. Nagyon lényeges ezért annak az ismert következtetésnek a tudatos alkalmazása, hogy az alkotmányos demokráciában potenciálisan benne rejlő hátrányok ugyancsak demokratikus eszközökkel ellensúlyozhatók, illetve korrigálhatók: elsősorban a vélemények, a politikai és szakmai érvek nyilvános ütköztetésével formálódó közvélemény erejével, az általánosan elismert alkotmányi és egyéb alapértékek közhatalmi, politikai és társadalmi védelmével.

Az alkotmányban biztosított békés gyülekezési jog gyakorlásának törvényi szabályozásával és megengedhető korlátozásával összefüggésben most a következőkre utalok. Az Európai Unió alkotmányának második részét az unió alapjogi kartája alkotja, amelynek preambuluma többek között kinyilvánítja, hogy az unió tevékenységeinek középpontjába az egyént állítja, létrehozva az uniós polgárság intézményét, megteremtve a szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésének térségét. Hangsúlyozva rögzíti

a preambulum azt is, hogy „a biztosított jogok gyakorlása együtt jár más személyek, az emberi közösségek és a jövő nemzedékek iránt viselt felelősséggel és kötelezettségekkel”. Anélkül, hogy a hét címre tagolt karta rendkívül korszerű tartalmának csak átfogó bemutatását is megkísérelném, a szabályozásnak azt a jellemzőjét emelem ki, hogy a jellegzetes alanyi alapjogok meghatározása mellett jelentős *alapelveket, tilalmakat*, valamint uniós, tagállami és uniós polgári *feladatokat és kötelezettségeket* is meghatároz az alkotmánynak ez a része.

A XX. század két világháborújának és az önkényuralmi rendszerek tengernyi szenvedést okozó tragédiáinak katartikus tapasztalatai alapján az emberiség protagonistái, a demokratikus politikai és más erőcsoportok látványos intézményeket építettek ki a háborús konfliktusok megelőzésére, a feszültségek, a kollíziók feloldására. A kialakult új világrend útkezdéseiben egyre inkább előtérbe került az *embert és az emberi közösségeket fenyegető valamennyi hagyományos és újszerű veszélyt figyelembe vevő, összetett biztonságfogalom kimunkálása és alkalmazása*. A „re-defining security” törekvés vezetett el az ENSZ keretében 1994-ben a Redefining Security: The Human Dimension című jelentéshez, amely megalapozta az úgynevezett *humán biztonság* tartalmi összetevőinek korántsem lezárult, széles körű kutatását, a levont következtetések változatos megfogalmazását és valamilyen mérvű alkalmazását. A humán biztonság fogalmának, tartalmi összetevőinek meghatározásának és megővásának igénye lehetővé és egyben szükségesé teszi, hogy *holisztikus szemlélettel* az embert és az emberi közösségeket fenyegető valamennyi veszélyt és ártalmat figyelembe vegyük és ezeket interdependensen kezeljük. A humán biztonság összetett fogalma nem zárja ki sem az állambiztonság, sem a nemzetközi vagy kollektív biztonság követelményét és védelmét. Mellőzhetetlennek tartja azonban az *emberi méltóság* kiemelt szolgálatát, a kivetettek, a hátrányos helyzetűek, a testi és szellemi fogyatékosok előnyösen megkülönböztetett védelmét, az éhínség, a szegénység, a munkanélküliség, a tiltott diszkrimináció elleni küzdelmet, a fertőző és gyógyíthatatlan emberi, állati és növényi betegségek, a szenvedélybetegségek, a természeti és műszaki katasztrófák, a természet-, illetve környezetkárosodások, a megrázó közlekedési akcideneciák, a szervezett és egyéb bűnözés, a terrorizmus, valamint a bizonyos okok miatt vagy események kapcsán felbőszült tömeg vandál pusztítása elleni lokális, regionális, állami, államközi és globális, de minden esetben összehangolt fellépést.

A humán biztonság, illetve bizonyos elemeinek megfelelő tartalmú *alkotmánybeli* meghatározá-

sa azzal a következménnyel jár, hogy az ilyen biztonság *alkotmányos érték*ké válik, és így tartalmi befolyást gyakorol a biztonság fenntartását és védelmét szolgáló törvényi és rendeleti szabályozásra. A biztonság megfelelő tartalmú alkotmánybeli szabályozása azt is eredményezi, hogy mint alkotmányos érték, alkotmánybírói és más közhatalmi védelemben részesül az alacsonyabb szintű jogi értékekkel és az értéknek nem minősülő veszélyekkel, ártalmakkal szemben. Ha pedig alkotmányossági vita merül fel az alkotmányos értéknek minősülő biztonság és más normatív érték versengése vagy kollíziója tekintetében, végső fórumként az Alkotmánybíróság döntheti el, hogy az adott versengésben és kollízióban a biztonság milyen jellegű, tartalmú és arányú védettségben részesül. El kell ismernünk, hogy a terrorizmus és más veszélyek terjedése, illetve súlyosbodása miatt éppen a kiemelkedő vívmánynak minősülő *demokratikus és egyéb jogi alapértékek védelmében szükségessé válhat ezeknek a korábbinál erőteljesebb korlátozása*. Ezzel együtt elengedhetetlen azonban az is, hogy az erre hivatott közhatalmi szervek tartsák tiszteletben a rendkívüli körülmények között sem korlátozható jogokat – például a kínzás tilalmát –, folytonos körültekintéssel vizsgálják és alkalmazzák a szükségesség, az alkalmaság, az arányosság, a kellő időtartam és az ésszerűség követelményét, ne sértsék meg az önkényesség tilalmát, érvényesítsék a mellőzhetetlen korlátozások rendszeres alkotmányossági és törvényességi ellenőrzését, halasztás nélkül oldják fel a szükségtelenné vagy aránytalanná vált korlátozásokat és végezzék el az indokolt egyéb korrekciókat.

Az emberi életet, méltóságot, igazságosságot, jólétet szolgáló és védelmező *alapjogok* fejlesztésében, különösen a második világháborút követően, látványos és folytatásra érdemes eredmények születtek. *Hosszabb ideig nem nyertek azonban megfelelő arányú figyelmet a korszerű célok, alapelvek, feladatok, tilalmak, kötelességek, korlátok és felelősségek*. Sokan felismerték és vallják – s magam is úgy vélem –, hogy *a tilalmak, a kötelességek és a felelősségek* jelentősége, alakzatai és biztosítékai nemzetközi jogi, szupranacionális jogi és nemzeti jogi szinten, így tehát *Magyarországon is* – az alapjogok további gazdagítása és gondos érvényesítése mellett – *gyarapításra és körültekintő alkalmazásra szorulnak*. A gyülekezési jog gyakorlásához is szervesen kapcsolódik az alkotmány és az alkotmányos jogszabályok, valamint mások alapjogai tiszteletben tartásának kötelessége. Az alapjogok, az alapkötelességek és az alaptilalmak alkotmánybeli és

A GYÜLEKEZÉSI JOG GYAKORLÁSÁHOZ IS SZERVESEN KAPCSOLÓDIK AZ ALKOTMÁNY ÉS AZ ALKOTMÁNYOS JOGSZABÁLYOK, VALAMINT MÁSOK ALAPJOGAI TISZTELETBEN TARTÁSÁNAK KÖTELESSÉGE.

törvényi meghatározásakor – szerintem – nem hagyható figyelmen kívül az emberi jogok 1948. december 10-én elfogadott egyetemes nyilatkozata 29. cikk (3) bekezdésének az a kikötése, hogy *az alapjogokat és szabadságokat nem lehet az ENSZ céljaival és elveivel ellentétesen gyakorolni*. Továbbra is hasznosítandónak tartom a polgári és politikai jogok egyezségokmánya

20. cikkének következő előírását:

„Minden háborús propagandát törvényben kell megtiltani. Törvényben kell megtiltani a nemzeti, faji vagy vallási gyűlölet bármilyen hirdetését, amely megkülönböztetésre, ellenségeskedésre vagy erőszakra izgat.” A békés gyülekezési jog gyakorlásának hazai szabályozásakor hasznosítandó az egyezségok-

mány 15. cikkének szövegezése is, amely szerint „a békés, fegyverek nélküli gyülekezési jog elismert. E jog gyakorlását csak törvényben megállapított olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek a demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a közbiztonság, a közrend, a közegészség, az erkölcsök, valamint mások jogainak és szabadságának védelmére szükségesek.” A jog rendeltetésszerű használata kötelességén, valamint a joggal való visszaélés általános tilalmán kívül, követve az alapjogok különböző csoportjairól szóló nemzetközi egyezményeket és az EU alkotmányát, a magyar alaptörvényben is rögzíteni kellene annak tilalmát, hogy *az alkotmány és az annak alapján alkotott törvény egyetlen rendelkezése sem értelmezhető úgy, hogy feljogosítana a benne foglalt vagy az országot kötelező nemzetközi okmányokban meghatározott alapjogok megsemmisítésére, megsértésére, kijátszására, vagy az említett jogi okmányokban megállapítottnál nagyobb mértékű korlátozására, illetve szűkítésére*.

A *felelősség* a tudatos és eredményes egyéni vagy közösségi magatartás és sorsirányítás mellőzhetetlen jellemzője, nélkülözhetetlen feltétele és hatékony eszköze. A felelősség az embert az egyéb élőlényektől megkülönböztető képességek és sajátosságok közé tartozó *proprietás*. A felelősség az emberiség eddigi és jelenlegi történelmének, valamint jövőjének egyik lényeges biztosítéka. Természetes ezért, hogy korszakunk törekvései és súlyos veszélyei közepette *az adaptáltan igénybe vehető felelősségi alakzatok kimunkálása, elismerése, alkalmazása és érvényesítése nélkülözhetetlen*. A *felelősség* alkotmányos és törvényi értékke nyilvánítását és alkalmazását a célok elérésének, a feladatok elvégzésének, a jogok gyakorlásának és a kötelességek teljesítésének általános ösztönzőjeként és következményeként lehet, illetve kell megfogalmazni. A felelősség rendeltetésében és tárgyai között meghatározó helyet foglal el

az állami, a közösségi, valamint az egyéni célok és feladatok megvalósítása, a jogok gyakorlása és a kötelességek végrehajtása. *A felelősség vállalása és érvényesítése a békés gyülekezés alapjogának gyakorlásakor sem mellőzhető.*

FINSZTER GÉZA

A rendőrség védekező és támadó harcai 2006 őszén – ez lehetne az írás kifejező címe, hadtörténeti tanulmányok hangulatát idézve fel. Nem véletlenül! A magyar rendőrség katonai szervezési elvek szerint felépített, végletesen centralizált államrendőrség. Ez a modell a pártállami időkben alakult ki. Az 1989. október 23-án hatályba lépett köztársasági alkotmány azáltal, hogy a rendőrség és a honvédség jogállását közös elvek szerint rendezte, hosszú időre gondoskodott a szocializmusból örökölt struktúra fennmaradásáról.

A rendőrség alkotmányos helyzete már az átmenet idején is anakronisztikus volt, 2006 ősze azonban drámai módon igazolta, hogy tovább már nem tartható fenn. Az események vizsgálatára életre hívott Gönczöl-bizottság egy fél mondatnál utal ugyan a rendészeti szervek 1989–90-ben „változatlanul maradt” alkotmányos jogállására, de erre a problémára több szót nem is veszteget. Ezért a bizottságnak abból az egyébként nagyon is helyénvaló javaslatából, hogy az új alkotmány kidolgozását – minden nehézség ellenére – ismét napirendre kellene tűzni, nem lehet következtetni arra, hogy ebben az új alkotmányozásban mi vár a rendészetre.

Időközben megismerhetővé vált egy civil jogász bizottság jelentése is, amely a mélyebb összefüggések feltárását ugyancsak mellőzte, minthogy minden figyelmét a jelenleg regnáló miniszterelnök felelősségének erőteljes vonalakkal történő megrajzolására összpontosította.

Pedig a rendőrség mai alkotmányos helyzete és a közbiztonságot veszélyeztető 2006-os konfliktusokban mutatott, nagyon is ellentmondásos teljesítménye között közvetlen és meghatározó oksági kapcsolat van. Ez a diagnózis három tétellel igazolható. Először: az 1989-es alaptörvény bizonytalanságban hagyta a rendőrség közjogi státuszát. Egy közigazgatási hatóság, amelynek identitászavarai vannak, képes olyan hibákat vétetni, mint amilyeneket 2006 őszén ország-világ láthatott. Másodszor: az 1989-es fordulat nem tisztázta, milyen követelményeknek kell megfelelnie a rendőrség kormányzati irányításának demokratikus jogállamban. Ennek következté-

ben a végrehajtó hatalom hol direkt aktivitással, hol pedig tétlenséggel nehezítette a rendőrség működését. Nem véletlen, hogy heves érdeklődést éppenséggel a legszorosabban vett szakmai kérdésekben mutatott, tétlen pedig azoknak a stratégiai elveknek a kimunkálásában volt, amelyek nélkül egyetlen modern rendészet sem működhet eredményesen. Harmadszor: a militarizált és centralizált szerkezet akadályozta a rendőrség szakmai fejlődését, az értelmes belső munkamegosztást, annak a professzionalizmusnak a kialakulását, amely a rendészeti feladatok színvonalas teljesítésének egyik fontos biztosítója. Nézzük most ezeket a tételeket részletesebben.

Alkotmányos jogállamban a rendőrség a civil közigazgatás része. Csak ez a státusz garantálhatja számára, hogy olyan rendészeti erővé válhasson, amely a közbiztonság védelmét legitim erőszak alkalmazásával úgy képes biztosítani, hogy közben aláveti magát a jog uralmának, irányításában érvényesül a hatalmi ágak megosztásának elve, értékrendjét az emberi jogok tisztelete határozza meg.

Alaptörvényünk alkalmatlan ennek a státusznak a megteremtésére, egyfelől azért, mert a közigazgatásról egyáltalán nem szól, másfelől mert a honvédelemmel fenntartott rendszertani rokonság homályba rejti a rendőrség igazgatási természetét.

Nem jutunk közelebb a kérdés tisztázásához a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (Rtv.) meghatározásával sem, amely szerint „a rendőrség bűnmegelőzési, bűnüldözési, államigazgatási és rendészeti feladatokat ellátó állami, fegyveres rendvédelmi szerv” [Rtv. 3. § (1) bekezdés első mondat]. Mi a különbség az államigazgatási és a rendészeti feladatok között? Mit jelent az, hogy fegyveres rendvédelmi szerv? Megválaszolatlan kérdések, amelyek a már emlegetett identitászavar forrásainak bizonyultak. Ez még akkor is igaz, ha a Legfelsőbb Bíróságnak egy 1999-ben született jogegységi határozata egyértelművé teszi, hogy minden rendészeti intézkedés közigazgatási döntés, amelynek követnie kell a közigazgatás anyagi és eljárásjogi szabályait: „A rendőrség tehát – az Rtv.-ben meghatározott büntetőeljárási, valamint szabálysértési eljárási feladatai mellett – ellátja a közigazgatás részét képező rendészeti igazgatás körébe tartozó feladatokat is. A rendőri intézkedéseket és kényszerítő eszközöket állami közhatalmat gyakorló, államigazgatási ügy intézésére feljogosított szerv [az államigazgatási eljárásról szóló 1957. évi IV. törvény (Áe.) 3. § (2) bekezdés] alkalmazza, közte és az intézkedés (kényszerítés) alanya között – annak minden jellemzőjével rendelkező – közigazgatási jogviszony jön létre” (a Legfelsőbb Bíróság közigazgatási jogegységi tanácsának 1/1999. számú jogegységi határozata).

Ebből a döntésből levezethető az a következtetés, hogy a budapesti rendőrfőkapitánynak a Kossuth tér lezárására vonatkozó határozata államigazgatási hatósági aktus, amely ellen jogorvoslatnak van helye. Nehézséget okoz azonban, hogy az ilyen típusú korlátozó intézkedéseknek nincs az egyedi közigazgatási jogviszonyra jellemző ügyfél alanya. Ezért helyeselhető a Gönczöl-bizottság tagjának, Halmai Gábornak a különvéleményében megfogalmazott indítványa, mely szerint a kialakult ellentmondásos helyzet „törvényi szabályozással” oldható fel. Ezt a szabályozást, amint azt a bizottsági jelentés is javasolja, az alkotmánnyal kellene kezdeni.

Különösen aggályos a közjogi bizonytalanság fenntartása egy olyan testület esetében, amelynek hatáskörébe közbiztonsági és büntődözési feladatok egyaránt beletartoznak. Már Concha Győző is figyelmeztetett a következőkre a rendőrség alkotmányos természetéről értekezve: „A rendőri működés diszkrecionárius és ügyelő, örkődő természeténél fogva, óráról órára változó körülményekhez kell igazodnia. Ez inkább a kormány és a közigazgatás működési körébe esik.” Ezzel szemben „a büntődözés nem a társadalmi rendet biztosítja, hanem a büntetést, ami viszont már nem a végrehajtó hatalom, hanem az igazságszolgáltatás hatáskörébe tartozik”.¹

Sajnos a rendészeti jogalkalmazásban 1949 után elkopott az a szakmai kultúra, amely képes volt a közbiztonság védelmezése és a büntetőper előkészítésére hivatott nyomozás közjogi tartalma között meglévő minőségi különbségek érzékelésére. Ezen nincs mit csodálkozni egy állampárti struktúrában, ahol a hatalommegosztás helyett az államhatalom egységét hirdették, de komolyan nyugtalanító az alkotmányos jogállamban, ahol a nyomozások feletti rendelkezési jog nem a végrehajtó hatalom, hanem az igazságszolgáltatási szerv, az ügyészség jogosítványa. Ha ez világos lett volna a csapaterő bevetései során 2006 őszén, akkor nem került volna sor jogsértést el nem követő tüntetők tömeges őrizetbe vételére. A be nem jelentett tüntetést fel kell oszlatni, de ez nem azt jelenti, hogy a protestálókat fogságba lehetne vetni, majd pedig elvárni a bíróságtól, hogy ezeket a hibás rendőri intézkedéseket marasztaló ítéletekkel igazolja. Mindez nem vonatkozik a súlyos bűncselekményeket elkövető garázdákra, a hivatalos személyek ellen támadókra. Az ő magatartásuk megkülönböztetése az akár bejelentés nélkül tüntetők rendőri felhívásának nem engedelmessé passzivitásától szakmai minimum, amit a rendőrségnek jogállamban el kell érnie. Az 55/2001. (XI. 29.) AB határozat ezzel kapcsolatban kifejti: „Az Alkotmánybíróságnak az álláspontja az, hogy a gyülekezéshez való alkotmányos alapjog érvényesülése nemcsak az állam illetéktelen

beavatkozásával, hanem mások, például adott tüntetést ellenérzéssel szemlélők, ellentüntetők, és más rendezavarók ellenében is védelemre szorul.”

Megjegyzem, belügyminisztériumi tisztviselőként 1990 októberében személyesen tapasztalhattam, hogy az akkori karhatalmi erők – noha rendkívül feszült helyzetben cselekedtek – kiválóan teljesítették azt a kötelességüket, hogy a tüntetőket és az ellentüntetetőket biztonsággal elválasszák egymástól. Érdemes lenne komolyan megvizsgálni, hogy a rendőrség az elmúlt tizenhat év során miért veszítette el ezt a szakmai képességét. Lehetséges, hogy ez is összefügg a tiszta közjogi státusz hiányával, amely a politikai és a szakmai kompetenciák elkülönítését is megnehezíti.

A rendőrségi törvény több alkalommal került az Alkotmánybíróság kontrollja alá. Ezek a határozatok kétségtelenül segítették a jogállami követelmények teljesítését, de a rendőrség közjogi státuszát nem érinthették. Az Alkotmánybíróság a jogállami rendvédelemről alkotott liberális és konzervatív nézetekhez képest közvetítő irányzatot képviselt. Egyfelől megállapította, hogy a közbiztonság és a belső rend védelmezése hatékony felhatalmazásokat kíván a rendőrség számára. Ezt türközi például a rendőrségi fegyverhasználattal kapcsolatos rendelkezések alkotmányos értelmezése vagy a közbiztonsági őrizet jogszerűségét alátámasztó érvelés. Másfelől azonban a szervezetet alapító és a működését meghatározó normáknak jogbiztonságot kell sugározniuk. Az alapjogok korlátozásánál a szükségesség és az arányosság értékelése irányadó a rendőrség számára. Ezek az elvek jól nyomon követhetők a bűnmegelőzési ellenőrzés intézménye megsemmisítéshez fűzött indokolásban. (47/2003. (X. 27.) AB határozat).

A rendészet jövőbeli szabályozása attól is függ, hogy az elkövetkezendő alkotmányozás mekkora teret szentel a közigazgatásnak, amely a jelenlegi alkotmányszövegből teljességgel hiányzik. Az új alap törvény feladata lesz annak eldöntése is, hogy a rendőrséget visszailleszti a közigazgatás szövetébe, ahonnan a tekintélyelvű hatalomgyakorlás csaknem hatvan évvel ezelőtt kiszakította, vagy fenntartja a rendvédelem katonai felépítését, miként azt a hatályos alkotmány teszi.

Ami a rendőrség kormányzati irányítását illeti: szigorúan hierarchizált szervezeteket csak feszes hierarchiában lehet irányítani. Ebből következik, hogy a kormányzásnak a belügyi igazgatásban mindig sokkal operatívabb módon kell cselekednie, mint a közigazgatás más ágazataiban. Ez nem okoz problémát akkor, ha a rendészeti közjog ellentmondásmentesen, a normavilágosság követelményeinek megfelelően szabályozza a rendőrség munkáját, a közbizton-

sági és a bűnüldözési feladatok szervezetiileg is elválasztásra kerülnek, a kormányzás parlamenti ellenőrzése hatékony, végül, de nem utolsósorban, a közhatalmat gyakorló politika képes szakmaként elfogadni a rendészetet. Ha ezek a feltételek nem adóttak, akkor fennáll a veszélye, hogy a rendőrség kénytelen eljátszani a bűnbak szerepét a politika minden tévedéséért.

Válságkezelő-elutasító kormányzati stílus akkor alakul ki, ha a végrehajtó hatalmat megszerző politikai erők a korábbi rendészeti struktúrára nemet mondanak, és nem hajlandók arra sem, hogy a közbiztonságot érintő politikai elképzeléseiket szakmai követelményekkel egyeztessék. Ugyanakkor nincs elképzelésük, elhatározásuk vagy erejük átalakítási programjuk végrehajtására. Ebből hektikus irányítási gyakorlat következik, amelynek főbb jellemzői:

- Teljes bizonytalanság abban, miként alakuljon a politika és a rendészet viszonya. Esetenként elmarad a politikai felelősség vállalása ott, ahol arra szükség volna, máskor viszont arrogáns egyedi beavatkozások történnek meg ott, ahol a jog uralmának kellene érvényesülnie. Nagy a veszélye a bűnüldözés átpolitizálásának és a politika kriminalizálásának.

- A rendészetet szabályozó kétharmados törvények nem az ellenzékkal való politikai konszenzusra, hanem a közjogi alapok ügyeskedő kikerülésére sarkallnak, ami azután működésre képtelen félmegoldásokhoz vezet.

- Konszenzus nélkül nem születnek hosszú távú fejlesztési tervek, nincs közbiztonsági stratégia, ezek hiányában nem ésszerűsíthető a költségvetési források felhasználása, elmaradnak a fejlesztések, csökken a szakma anyagi és erkölcsi elismertsége.

A 2002-es választásokon győztes politikai erők kormányprogramja a jogbiztonság, közbiztonság, létbiztonság hármas jelszavával a modernizáció reményét keltette. Hitet tettek a jogállami normák rangjának visszaállítása és a depolitizálás mellett. „A kormány nem fog a rendőrségre, az ügyészségre és a bíróságra politikai befolyást gyakorolni” – állította a program. „A közbiztonságot érintő stratégiai céljaink középpontjában a komplex biztonság áll”, folytatódott a kormányzati elgondolás, majd pedig elhangzott az ígéret: „A ciklus végére a kor színvonalán működő rendőrséget teremtünk.”

A válságkezelő-elutasító kormányzati magatartás nem csupán a rendőrség számára elviselhetetlen, de a végrehajtó hatalom teljesítményét is rontja. 2002 és 2006 között a ki nem érlelt, végig nem gondolt szervezeti változtatások egész sorát élte meg a rendőrség. Hogy a kormány magát sem kímélte, annak ékes példája a belügyi tárca felszámolása. Az igazságügyi és a közbiztonsági kompetenciák szintézise önmagában

nem abszurd ötlet, abszurd viszont annak a közel-múltban történt megvalósítása. Egy ilyen fordulatot csak átfogó államreform részeként szabad végrehajtani, akkor, ha a rendészet modernizációja azt igényli. De ki sejti ma, hogy milyen irányba fog haladni ez a modernizáció? Csak annyit tudhatunk, hogy a reform értékű átalakításnak jelenleg egyetlen jogállami feltétele sem adott. (Nincs politikai konszenzus, nincs közbiztonsági stratégia, nincsenek pótlólagos költségvetési források.)

A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája a települési önkormányzatoknak kulcsszerepet szánt a helyi közbiztonság megóvásában. Ezzel összhangban a második Gyűrsány-kormány programja a rendvédelem kívánatos mértékű decentralizációját célozta meg. Mindezt tudva töprenghetünk azon, miért is kellett felszámolni azt a tárcát, amely éppenséggel a rendészeti és az önkormányzati igazgatás kooperációjának jogi és közszolgálati feltételeit hivatott felépíteni. A magyar közjogi hagyományok a belügyi kormányzatra hárították azt a nehéz feladatot is, hogy vállaljon politikai felelősséget a rendőrségért, óvja meg a testületet a pártharcoktól és biztosítson számára szakmai önállóságot. Ha a belügyi tárca aktuális vezetése erre nem képes, akkor nem a minisztériumot kell átalakítani.

A modern rendőrségeknek mindenhol a világon meg kellett küzdeniük a szakmai elismerésért. Ennek az egyik oka, hogy egészen a XIX. század végéig hiányzott a rendészet jogi szabályozása. A közbiztonságot védelmező közjog kialakulása azt eredményezte, hogy a betartására kilátásba helyezett kényszer alkalmazását – amint azt Max Weber mondja – „az emberek egy külön erre felkészült csoportjára” bízta.² A jog azonban a különböző rendőrségi feladatok eltérő részletességgel képes szabályozni.

A bűnügyi felderítés normái kemény korlátokat állítanak. A közbiztonság feletti őrökös jogrendje lényegesen szellősebb, nagy teret ad a szabad mérlegelésnek, ráadásul gyakorta az intézkedő rendőr személyes döntésén múlik a siker. A karhatalmi fellépés során a jogellenesség keltette veszélyek felmérésében és a bevethető erőszak szükséges és arányos mértékében nem a norma, hanem a szakmai felkészültség a meghatározó, de a kötelékben egyéni cselekvésnek nincs helye, az eredményesség kulcsa a hozzáértő parancsnoki vezetés, valamint a kiképzettség. Mindez mutatja, hogy a szakmai képességek és készségek kialakítása nem bízható tisztán a jogra, az elsődlegesen a rendészeti praxis dolga.

A hivatás felértékelődésének gyakorta a legnagyobb akadálya azonban maga a hierarchikus felépítés, amely nem a szaktudást, hanem a szervezeti piramisban elfoglalt helyet jutalmazza. A modern rend-

őrségek azért integrálódnak a civil közigazgatásban, mert csak ilyen módon képesek kiépíteni a feladataikhoz igazodó struktúrákat. Ezek sorában van olyan rendészeti feladat és funkció, ami a parancsnak való feltétlen engedelmesség elve szerint erős centralizmust követel (karhatalmi szolgálatok), van, ahol a centralizmus nem a feltétlen engedelmisséggel, hanem a jognak való megfeleléssel együtt érvényesül (bűnügyi szolgálat) és van, ahol a decentralizált megoldások a leghatékonyabbak (közbiztonsági szolgálat). Ha a szervezet illeszkedik a feladatokhoz, akkor ott nem csupán a szakmai képességek és készségek kifejlesztése előtt nyílik út, hanem a kormányzat is bölcs önmérsékletre kap készíttetést. Érvényesülhet Bibó István intelme: „A közigazgatás eredményessége érdekében nem a végrehajtó hatalmat kell erősíteni, hanem a politikai behatást csökkenteni a szakszerű igazgatással szemben.”³

A katonai elvek szerint felépülő rendészetben elméletileg a karhatalmi (csapaterős) szolgálatok érezhetik magukat a legotthonosabban, a szigorú hierarchia leginkább a számukra adekvát. A gyakorlat azonban mást mutat! Az első probléma az, hogy a csapaterőt rendszerint olyan társadalmi feszültségek idején kell bevetni, amelyek kialakulásáért a rendőrség nem tehető felelőssé, és amelyek feloldására alkalmatlanok a rendőri eszközök. Hosszan lehetne sorolni a példákat Nyugat-Európából: ezekre a konfliktusokra nincs jó rendőrségi megoldás. De arra is érdemes figyelni, milyen következményekkel jártak ezek a szakmai fiaskók. A 68-as párizsi diáklázadások után hozták létre a francia nemzeti rendőrségen belül a speciálisan kiképzett és felszerelt karhatalmat. Az angol rendőrség reformjához döntő lendületet adtak az 1981-es zavargások London egyik elővárosának multikulturális környezetében, Brixtonban. A 2005 őszi Párizs környéki rendbontások rendőri kezelése merőben új kiképzési programra készítette a rendőrség és a csendőrség csapaterőit. Olyan gyakorlóterepet alakítottak ki, ahol filmgyári díszletekre emlékeztető módon modellezték a francia főváros egy-egy különlegesen „forrónak” ítélt negyedét. Mindezekre az intézkedésekre azért volt szükség, mert a demokratikus jogállami értékek védelmét, a szükségesség és az arányosság követelményét tömegzavargások megfékezése során is érvényesíteni kell. A karhatalom által alkalmazott erőszak feletti kontrollt nem jogismerettel, hanem a fizikai és a morális képességek állandó tréningjével lehetséges elérni.

A karhatalmi fellépés alig különböztethető meg a katonai manőverektől. A polgári államok a második világháborút megelőző időkben aggálymentesen vettek be katonaságot erőszakkal fellépő (vagy csak

azzal fenyegető) sokasággal szemben. Ezeknek szinte mindig tragikus következményei lettek, halottak és súlyos sebesültek maradtak a „műveleti területeken”. Nem kis mértékben a két európai diktatúra visszaszító gyakorlata adott készíttetést ahhoz, hogy a katonaság tömegoszlatásra való igénybevétele mindenhol megtiltsák. Az emberi jogok újrafogalmazása az ENSZ és az Európa Tanács dokumentumaiban gyökeresen megváltoztatta a rendőrségi csapaterő alkalmazásának stratégiáját. Az új felfogás a következő elveket követi:

– Míg a katonai művelet az ellenséges csoportosulás bekerítésére irányul, addig a rendőri fellépés célja a tömegzavargás szétozlatása.

– A katonai akció sikere azon múlik, hogy eredményesen elvágják-e az ellenség visszavonulási útvonalait. Ezzel szemben a rendőri művelet arra fog irányulni, hogy az erőcsoportosulás résztvevői mind nagyobb számban kapjanak szabad utat a helyszín elhagyására.

– A katonai fellépés el akarja érni, hogy az ellenségben alakuljon ki a „minden elveszett” érzése. Ezzel szemben az értelmes rendőri akció, éppen ellenkezőleg, azt erősíti a közbiztonságot fenyegető csoport tagjaiban, hogy van remény a helyzet megoldására, van mód a helyszín büntetlenséget biztosító elhagyására. A rendőri manővernek attól kell óvakodnia, hogy a tömegben kialakuljon az irracionális magatartásra sarkalló reménytelenség érzése.

– A katonai művelet a hadicselekmények helyszínén minden épületet, magánlakást, akár műemléket a harci siker érdekeinek rendel alá. Ezek szabadon elfoglalhatók, illetve erődítménnyé tehetőek. Ugyanakkor a mégoly kiterjedt rendőri fellépés sem kérdőjelezheti meg csupán célszerűségi okokból a magánterek sérthetlenségét, a környezet kíméletének szükségességét.

– A háború sikeres megvívásának nélkülözhetetlen eleme az ellenség üldözése és fogságba vetése. A rendőrségi taktika értelmes célja ezzel ellentétben az lehet, hogy a rendbontás helyszínét elhagyókkal szemben már mindenféle további fellépés szükséges legyen.⁴

Az előbbieken leírt követelményekhez igazodik a karhatalom felszerelése, amelyben nem a támadó, hanem a kötelékben működő rendőr testi épiségét védelmező öltözékek és eszközök kapnak főszerepet. A támadóeszközök alkalmasságánál annak van meghatározó jelentősége, hogy azok bevetése a lehető legkisebb testi sérelemmel járjon.

A 9/2004. (III. 30.) AB határozat a rendőrnek azzal a kötelességével kapcsolatban, hogy a közbiztonságot és a belső rendet akár az élete kockáztatásával is köteles megvédelmezni, egyebek mellett – a követke-

zőket emelte ki: „A foglalkozásbeli követelmények egyike, hogy a közbiztonságot és a belső rendet, ha kell, élete kockáztatásával is köteles megvédeni. Az államra ezzel kapcsolatban az a kötelezettség hárul, hogy olyan feltételeket teremtsen, amelyek megalapozzák a rendőri feladatellátás szakszerűségét, ezzel minimalizálva a rendőr élete elvesztésének kockázatát. Ezen feltételek körébe tartozik különösen a szolgálati szabályzat megalkotása, az abban foglaltak ismeretének megkövetelése, a kiképzettség és a technikai ellátottság biztosítása. A rendőr oldaláról mindez úgy jelenik meg, hogy joga van a saját élete megóvásához szükséges felkészültség megszerzésére.” A bekövetkezett tömeges rendőrsérülések arról tanúskodnak, hogy az iménti feltételekről az állam nem gondoskodott. Ez ugyanakkor nem menti fel a hatósági személyek ellen támadó köztörvényes bűnözőket a példás büntetés alól.

A tömeges erőszak és a garázda rendbontás minden formája élesen elkülönül a gyülekezési jog békés gyakorlásától. A fellépő rendőri erőknél rendelkezniük kell olyan taktikai megoldásokkal, amelyekkel képesek elválasztani egymástól a békés protestálókát a jogsértő randalírozóktól. Ennek során semmiféle politikai megfontolás nem befolyásolhatja tevékenységüket. A karhatalmi törzs tapasztalt vezetőinek rendelkezniük kell olyan szakmai hitelességgel, hogy a politika illetéktelen beavatkozásait a lehető leghatározottabban legyenek képesek visszautasítani. Minél professzionálisabb a vezetés, annál kevésbé válhat a rendőri erő a politika játékszerévé.

A Gönczöl-bizottság megállapításai arra utalnak, hogy a rendvédelmi szervek kormányzati irányítása ezeket a kötelezettségeket súlyosan megsértette. A kialakult helyzet, amint azt Vörösmarti Mihály különvéleménye hangoztatta, nem róható fel csupán egy vagy két parancsnoknak. Olyan strukturális változásokra van szükség, amelyek messze túlmutatnak a csapaterő alkalmazásán, és kiterjednek a teljes rendvédelmi igazgatásra.

Fel kellene hagyni a rendvédelem válságkezelő-elutasító kormányzati irányítási stílusával, hogy helyette a jogállamnak megfelelő demokratikus-támogató stratégia érvényesüljön:

- Ez a stratégia politikai konszenzust köt a professzionális rendvédelem megteremtése érdekében, világosan elkülöníti a politikai célkitűzéseket és a kormányzati irányítás állami eszközeit, aláveti magát a rendészeti közjog intézményeinek.

- A rendőrséget visszahelyezi a civil közigazgatás rendszerébe, amelyben az egyes rendészeti szolgálatok a számukra megfelelő szervezeti rendben működhetnek.

- Megvalósítja a közbiztonsági és a bűnüldözési

feladatok elválasztását, különös tekintettel arra, hogy a nyomozás feletti felügyelet nem kormányzati funkció, hanem az igazságszolgáltatás kizárólagos irányítását követeli.

- A közbiztonsági területen decentralizál minden olyan feladatot, amelyet lehetséges (jelenlét, rendészeti bűnmegelőzés), és centralizál minden olyan rendészeti tevékenységet, amelyet szükséges (csapaterő, rendészeti nyilvántartások, kiképzés, szakoktatás). Egy ilyen rendszer irányításához elengedhetetlen az önkormányzatokat támogató és a rendszert irányító hagyományos belügyminisztériumi szerkezet visszaállítása.

- Mindezen elhatározások közjogi alapjait egy új alkotmányozás során a rendészeti szervezeti jog újralikotálása teremti meg.

- Az előbbieken vázolt program egy átfogó közbiztonsági stratégiába illeszkedik, amelynek végrehajtása tíz-tizenöt éves távon, pótlólagos költségvetési források biztosításával lehetséges.

- A közbiztonsági stratégia törvényben kerül kihirdetésre.

A vázolt javaslatok a rendszerváltozás idején megvalósulhattak volna, de azt a történelmi pillanatot a politika, a rendészeti szakma és az egész társadalom lekéste. Most ismét kényszerhelyzet alakult ki, melyet a válságok sora hozott létre. A tüneti kezelések ideje lejárt!

JEGYZETEK

1. CONCHA Győző: *A rendőrség természete és állása a szabad államban. Értekezések a társadalomtudományok köréből*, Budapest, MTA, 1903, 306–313.
2. Max WEBER: *Gazdaság és társadalom I.*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987, 61.
3. BIBÓ István: *Jogszerű közigazgatás, eredményes közigazgatás, erős végrehajtó hatalom*, in B. I.: *Válogatott tanulmányok*, I, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986, 275.
4. Jean-Louis LOUBET DEL BAYLE: *Du maintien de l'ordre en France*, *Revue internationale de criminologie et de police technique*, 1996/3, 272.

ERŐS FERENC

2006 szeptemberének elején felhívtak a Klubrádiótól, hajlandó volnék-e mint szociálpszichológus a délutáni betelefonálás műsorban beszélgetni Orbán Viktor nemrég megjelent nyilatkozatairól, amelyekben „felkelést”, „lázadást”, „ellenállást” helyezett

kilátásba a Gyurcsány-kormány és annak tervezett intézkedései ellen. Bevallom, ezeket a nyilatkozatokat nem is olvastam addig. Elolvasásuk azonban nem rendített meg különösképpen; a Fidesz-vezetőtől megszokott szónokias, indulattól fűtött, demagóg túlzások közé soroltam őket. A műsorban Bolgár Györggyel arról beszélgettünk, vajon ezek a szavak pusztán csak szavak maradnak-e, csupán retorikai fordulatokat jelentenek-e, vagy pedig valódi „fordulathoz”, az erőszakhoz és annak eskalációjához vezethetnek, netán egyenesen arra buzdítják a híveket. Én úgy véltem, hogy Orbán Viktor ügyes taktikával lebegteti e szavak értelmét a szimbolikus és a reális között. Egy demokráciában azonban a „felkelés”, az „ellenállás” szavak jelentése értelmezhetetlen – ami ugyanakkor nem zárja ki azt, hogy e kifejezések termékeny talajra hullhatnak, s ha a körülmények úgy alakulnak, lesznek olyan emberek és csoportok, akik az üzenetet meghallva nemcsak verbális, hanem tényleges erőszakra is képesek lesznek.

Ekkor a közvélemény előtt még nem volt ismert a miniszterelnök őszi beszéde. Feltételezem, hogy Orbán Viktor már ismerte és valószínűleg ennek tudatában használta a „felkelés” és az „ellenállás” kifejezést. De azt is el tudom képzelni, hogy e szavak használatához nem volt szükség katalizátorra, a „hazudós” Gyurcsány-beszédre; már ettől függetlenül is részét képezték a pártelnök politikai szótárának, amelyet nyilván a 2006-ban másodszor is elvesztett parlamenti választások frusztrációja és sokkhatása is alakított. Mindenesetre számomra (és nyilván sok mindenki más számára) meglepő volt, ami pár nappal a rádióbeli beszélgetés után történt. Nem gondoltam volna, hogy a szavak ilyen gyorsan és ilyen látványosan válnak tettekké – ha nem is egészen úgy, ahogy Orbán Viktor a „felkelést” és az „ellenállást” elképzelte.

Szeptember 17-én este, amikor elkezdődtek a Kossuth téri tüntetések, moziban voltunk. Este 11 tájban a Szent István körút környékén néhány fiatal embert láttunk nemzeti színű zászlókkal rohanni a Belváros felé. Azt hittem, viccelnek, részegek vagy valami meccsről jönnek – ez ugyanakkor szokatlannak tűnt ezen a környéken és ebben a késői órában. A tévéből azután egy csapásra kiderült, mi történt aznap, hogyan látott napvilágot az őszi beszéd s hogyan kezdődtek a demonstrációk a Kossuth téren. Az elkövetkezendő napokban és hetekben azután tanúi lehettünk a fizikai erőszak és a verbális radikalizmus eskalációjának, amely az október 23-i eseményekben érte el tetőfokát, s megteremtette a félelemmel és bizonytalansággal teli várakozásnak azt a légkört, amely március 15-ét előzte meg.

Néhány nappal a tévészékház ostroma után Németországban jártunk. Egyik este egy berlini (török származású) taxisofőr gratulált „nekünk, magyaroknak”, hogy megint megmutattuk a világnak, hogy kell elsöpörni a „hazudós” kormányokat. A magyarok forradalmi példáját nemsokára követni fogják a németek, a franciák és más népek, hiszen az ő politikusai is folyton hazudnak – fejtette ki a taxisofőr. Hasonló gratulációkat kaptunk egy kisvárosi vendéglőben sörözgető asztaltársaságtól is, melynek tagjai ugyancsak látták a televízióban a Szabadság téri „ostrom” képeit. Alkalmi német ismerőseink tetszésnyilvánításai – bár nyilván nem voltak reprezentatívak az európai közvéleményre nézve – igen csak elgondolkodtattak: miféle színjáték folyik itt, hogyan stilizálja át a média footballhuligánok és kótyagos szélsőjobbboldaliak randalírozásait forradalom-má? Hogyan simul bele a Kossuth tér és a Szabadság tér a média által közvetített forradalmak sorába, a román forradalomtól kezdve a tbilisi és kijevi tüntetéseken át a párizsi gyűjtogatásokig?

„Történelmi díszletek között furcsa kabaré zajlik” – fogalmaztam meg pár héttel később egy Népszabadság-interjúban (Ónody-Molnár Dóra interjúja, 2006. október 21). Marginalizált, sértett emberek jutnak szerephez a téren, az hiszik, végre ők „csinálhatják” a történelmet, holott valójában eszközül használják fel őket egy politikai játszmaiban, amelynek célja a kormány megdöntése és a legnagyobb ellenzéki párt hatalomra jutása. Ugyanakkor az is világossá vált számomra, hogy a „kabarét” – mint minden kabarét – komolyan kell venni a saját műfajában is, mivel olyan kérdéseket és dilemmákat állít reflektorfénybe, amelyekkel „komoly” diszkurzusokban ritkán találkozunk.

Az egyik ilyen kérdés, amelyre szeretném felhívni a figyelmet, éppen az események magyarázatának és értelmezésének a kereteire vonatkozik. Az interpretációk természetesen azonnal beindultak, de ezek maguk is azt a megosztottságot mutatják, amelyek a magyar társadalomra jellemzők és amelyekre a tavalyi őszi (és valójában az idei márciusi) események is felhívták a figyelmet. A Fidesz környékén tömörült (szélső)jobboldal helyzeti előnyben volt az interpretációk terén, mivel kezdeményező szerepük volt, hiszen politikusai fellépése nagyban hozzájárult a válság kirobbanásához (akár előre megfontolt szándékból tették, akár mert nem látták előre szavaik következményeit); koherens ideológiával rendelkeztek, amellyel a jelenlegi kormányt a korábbi kommunista rendszer egyenes örökösének tudták feltüntetni; felhasználták a gazdasági megszorítások következtében fellépő elégedetlenséget; kapóra jött számukra a rendőrség bizonytalansága (először gyen-

gesége és passzivitása, majd a rendőrök esetenkénti túlzott, emberi jogokat sértő fellépése), a gyülekezősi törvény és annak értelmezése körüli viták stb.

Ezzel szemben a másik oldal meglehetősen nagy interpretációs nehézségekkel küszködött (és küszködik ma is), mivel egyszerre kell legitimálnia a jelenlegi kormánypolitikát és annak egész filozófiáját, ugyanakkor felelősséget vállalnia az elkövetett hibák sorozatáért és mindazokért az (egyébként racionális) megszorító intézkedésekért, amelyek szükségképpen veszteseket termelnek – egy jövőbeli, még pontosan előre nem látható „nyeremény” fejében.

Úgy látom, hogy e magyarázatokban két irány dominál. Az egyik egy fenomenológiai-„tömeglélektani” megközelítés, amely a tömeg – nem csupán a köztereken jelen lévő, hanem a virtuális tömeg – mozgásából, indulatainak, szenvedélyeinek hullámzásából indul ki, s azt vizsgálja, hogy egy-egy karizmatikus vezető miképpen tudja ezt saját céljából különféle „technikákkal” mobilizálni (jelszavak, Árpád-sávós zászlók és egyéb szimbólumok, Trianon, nacionalizmus, antikapitalizmus és globalizációellenesség, kódolt és nyílt zsidózás stb.). A másik irány egy historizáló, történeti-szociálpszichológiai irány, amely a magyar társadalom történetének feldolgozatlan, a „kollektív tudattalanban” ma is tovább élő traumáiból indul ki (a mohácsi vésztől Trianonon és a holokauszton át 56-ig és a rendszerváltásig), és ezeket a traumákat a legújabb események mozgatórugóiként értelmezi. Míg a tömeglélektani megközelítés a történesek jelenidejűségét, esetlegességét, kiszámíthatatlanságát hangsúlyozza, a historizáló megközelítés szigorúan determinista módon a múltbeli kölcsönös sérelmeket és megrázkódtatásokat veszi kiindulópontnak. Mind a két megközelítés számos igazságot tartalmaz, de némiképpen légtérben mozognak, mert nincs igazán képük a rendszerváltás utáni magyar társadalom szerkezetéről és társadalomlélektani állapotáról, a csoportközi viszonyok és az egymással rivalizáló társadalmi identitások alakulásáról.

A magyar politikai gondolkodás és társadalomtudomány nagy szerencséjére azonban van egy Bibó István, aki már évtizedekkel ezelőtt bevezette –

eredetileg a német fasizmust értelmezve – a „közöségi hisztéria” igencsak időtálló fogalmát, amelynek a maga módján sikerült egyesítenie a klasszikus tömeglélektant a történeti szemlélettel. Ez a bibói paradigma központi helyet foglal el a múlt év szeptemberében kezdődött (jelenleg éppen nyugvópontjára jutott, de bármikor felelevenedhet) eseménysorozat értelmezésének. (Lásd például a Gönczöl-jelentést, Dénes Iván Zoltán *Politikai hisztériák örvényében* című cikkét az Élet és Irodalom 2006. november 17-i számában, vagy Pogonyi Lajos interjútát Csepeli Györggyel a Népszabadság 2006. november 15-i számában.)

Én is úgy vélem, hogy Bibó hisztériaelemzése igen termékeny lehet a jelenkor eseményeinek magyarázatában. Ugyanakkor azonban nem hidalja át azt az értelmezési vákuumot, amelyben a baloldali és liberális magyarázatok többsége szenved. Érdemes megfontolnunk Balog Iván figyelmeztetését, aki *A magyar hisztéria* című írásában (Élet és Irodalom, 2007. január 5.) így fogalmaz: „A »hisztéria« kifejezés alkalmazása egyfajta politikai pszichoterápiát feltételez. Ezért alkalmas lehet politikai ellenfelek megbélyegzésére is. A politikai pszichiátria a diktátorok kezében volt fegyver, és a társadalom demokrata pszichiátere, felnőttpedagógusai a fogadatlan prókátorhoz hasonló, paternalisztikus szerepet játszottak. Ráadásul a hisztériát a »hisztéria« szó pusztá emlegetése is fokozhatja! Használatával – mint minden elmekörtánni metaforával – ezért csínján kell bánni.”

Talán érdemes visszanyúlnunk egy másik bibói hagyományhoz is, amely elsősorban a *Zsidókérdés Magyarországon 1944 után* című tanulmányából olvasható ki, s amely a „csoportközi viszonyoknak” – a társadalmat alkotó csoportok egymásról alkotott torz elképzeléseinek – elemzésével foglalkozik. Úgy gondolom, hogy a legutóbbi események – és általánosabban: a mai Magyarországon jelenleg zajló viharos átalakulások, a gazdasági és a társadalmi szférában, a politikai eliten belül és azon kívül történő átrendeződések – megértéséhez égető szükség volna a csoportközi viszonyok és társadalmi reprezentációk részletes feltérképezésére, a társadalmi és csoport-identitások változásainak feltárására.